
Dépôt Institutionnel de l'Université libre de Bruxelles /
Université libre de Bruxelles Institutional Repository
Thèse de doctorat/ PhD Thesis

Citation APA:

Polome, E. (1949). *Linguistische Studiën in verband met de germaanse anlautgroep *hw* (Unpublished doctoral dissertation). Université libre de Bruxelles, Faculté de Philosophie et Lettres, Bruxelles.

Disponible à / Available at permalink : <https://dipot.ulb.ac.be/dspace/bitstream/2013/215923/2/938d4b9b-68fc-435a-8899-49e1b65e7fd9.txt>

(English version below)

Cette thèse de doctorat a été numérisée par l'Université libre de Bruxelles. L'auteur qui s'opposerait à sa mise en ligne dans DI-fusion est invité à prendre contact avec l'Université (di-fusion@ulb.be).

Dans le cas où une version électronique native de la thèse existe, l'Université ne peut garantir que la présente version numérisée soit identique à la version électronique native, ni qu'elle soit la version officielle définitive de la thèse.

DI-fusion, le Dépôt Institutionnel de l'Université libre de Bruxelles, recueille la production scientifique de l'Université, mise à disposition en libre accès autant que possible. Les œuvres accessibles dans DI-fusion sont protégées par la législation belge relative aux droits d'auteur et aux droits voisins. Toute personne peut, sans avoir à demander l'autorisation de l'auteur ou de l'ayant-droit, à des fins d'usage privé ou à des fins d'illustration de l'enseignement ou de recherche scientifique, dans la mesure justifiée par le but non lucratif poursuivi, lire, télécharger ou reproduire sur papier ou sur tout autre support, les articles ou des fragments d'autres œuvres, disponibles dans DI-fusion, pour autant que :

- Le nom des auteurs, le titre et la référence bibliographique complète soient cités;
- L'identifiant unique attribué aux métadonnées dans DI-fusion (permalink) soit indiqué;
- Le contenu ne soit pas modifié.

L'œuvre ne peut être stockée dans une autre base de données dans le but d'y donner accès ; l'identifiant unique (permalink) indiqué ci-dessus doit toujours être utilisé pour donner accès à l'œuvre. Toute autre utilisation non mentionnée ci-dessus nécessite l'autorisation de l'auteur de l'œuvre ou de l'ayant droit.

----- **English Version** -----

This Ph.D. thesis has been digitized by Université libre de Bruxelles. The author who would disagree on its online availability in DI-fusion is invited to contact the University (di-fusion@ulb.be).

If a native electronic version of the thesis exists, the University can guarantee neither that the present digitized version is identical to the native electronic version, nor that it is the definitive official version of the thesis.

DI-fusion is the Institutional Repository of Université libre de Bruxelles; it collects the research output of the University, available on open access as much as possible. The works included in DI-fusion are protected by the Belgian legislation relating to authors' rights and neighbouring rights. Any user may, without prior permission from the authors or copyright owners, for private usage or for educational or scientific research purposes, to the extent justified by the non-profit activity, read, download or reproduce on paper or on any other media, the articles or fragments of other works, available in DI-fusion, provided:

- The authors, title and full bibliographic details are credited in any copy;
- The unique identifier (permalink) for the original metadata page in DI-fusion is indicated;
- The content is not changed in any way.

It is not permitted to store the work in another database in order to provide access to it; the unique identifier (permalink) indicated above must always be used to provide access to the work. Any other use not mentioned above requires the authors' or copyright owners' permission.

E. POLOMÉ

LINGUISTISCHE STUDIËN

IN VERBAND MET DE GERMAANSE ANLAUTGROEP

* *hw* —

I. Tekst

.....
CET OUVRAGE N'ETANT PAS
DANS LE DOMAINE PUBLIC,
NE PEUT ETRE COMMUNIQUE
QU'AVEC L.'AUTORISATION
DE L'AUTEUR.
.....

BRUSSEL 1949

Inhoud.

Voorwoord	p. 1-111.
Inleiding	p. 1-10.
§ 1. Spelling en klankwaarde van de Germaanse Anlautgroep <u>*hw-</u>	p. 11-13.
§ 2. Het pronomen interrogativum en zijn afleidingen :	
§ 2.1. Overzicht van de "belegte" vormen van het vragend zelfstandig voornaam- woord.	p. 14-21.
§ 2.2. Afleidingen van de stam van het vragend zelfstandig voornaamwoord.	p. 21-30.
§ 3. Germaanse etymologieën :	
§ 3.1. Germ. <u>*hwab-</u> : <u>*hwap-</u> : <u>*hwai-</u>	p. 31-33.
§ 3.2. Germ. <u>*hwat-</u>	p. 33-34.
Slotbeschouwingen.	p. 35-36.

- - - - -

V o o r w o o r d .

"Chargé d'un enseignement très lourd, qui n'a avec ... la linguistique indo-européenne que des rapports fortuits, je n'ai pu consacrer à ce (travail) qu'un temps haché de besognes professionnelles, et d'un faible rendement scientifique. J'ai en outre été le plus souvent réduit à n'user que des ressources de ma propre bibliothèque. On voudra bien dès lors, pour n'être point cruel, excuser ... les lacunes que des spécialistes pourraient constater dans l'information bibliographique ... Peut-être me sera-t-il donné un jour de faire plus et mieux."

- Zó schreef wijlen professor BOISACQ in het voorwoord van zijn "Dictionnaire étymologique de la langue grecque" (Heidelberg 1916, p. X), en zijn woorden neem ik graag over, daar ze mijn eigen toestand treffend schetsen.

Dit werk heeft zijn ontstaan te danken aan de levendige belangstelling voor de taalwetenschap, welke mijn hooggeachte leermeester, Professor VAN LOEY, bij mij heeft gewekt. Toen de Brusselse Alma Mater wegens het autoritair optreden van de bezettende overheid haar deuren sluiten moest, dacht ik eraan mijn licentiaat-examen voor de Middenjury af te leggen; doch deed de tegenwoordigheid van verschillende Duitse "gast-professoren" onder de leden hiervan mij van mijn voornemen afzien. Ik moest dan als interimaris M.O. tevens te Leuven gaan voortstuderen, en daar de cursus "Vergelijkende Grammatica" in 1942 niet gegeven werd, moest ik met nota's van andere studenten zelf mijn studiemateriaal bijeenbrengen en ordenen. Dit was voor mij de gelegenheid om verschillende problemen van het Germaans wat nader te onderzoeken, en hierbij kon ik, dankzij de nota's opgenomen gedurende colleg's van Professor VAN LOEY en de nuttige wenken die hij mij met steeds bereidwillige vriendelijkheid gaf, zonder te veel moeite mijn weg vinden.

Het probleem der gutturalen trof me bij deze studie vooral, daar de meeste handboeken er afwijkende theorieën op nahielden. Ik besloot dan, zodra de omstandigheden het mogelijk zouden maken, mij hiermee wat meer vertrouwd te maken. Enkele maanden later bracht ik Professor VAN LOEY een staaltje van mijn bevindingen op dat gebied, maar hij deed mij voorzichtig inzien dat ik toen tegen de ondernomen taak niet opgewassen was. Ik besloot dan mijn wetenschappelijke vorming op taalkundig gebied door verdere lectuur en studie aan te vullen en uit te breiden en mij door kleinere bijdragen op het omvangrijke werk dat ik op touw had gezet, voor te bereiden. Zó zag mijn artikeltje over de etymologie van Ndl. wouw "reseda luteola" (R.B.Ph.H.XXVI(1948), 541 vlg.) het licht: zó gaf ik een paar

(Voorwoord)

lezings, nl. op het XVIIe Vlaamse Filologencongres : "Bijdrage tot de studie van de zogenaamde Oudnoorse wo-praesentia" (Handelingen, Leuven 1947, 161 vlg.) en op de najaarvergadering 1947 van de "Société pour le progrès des études philologiques et historiques" : "Un réflexe éventuel de la "Verschärfung" en germanique occidentale" (onder uitgebreide vorm te verschijnen in het Engels in Language XXV (1949)).

Ondertussen was ik op zoveel vraagstukken ge~~st~~stoten, dat het moest opgeven het probleem der labiovelaren in het raam van een doctoraat afdoend te behandelen. Ik had mij namelijk voorgenomen dit in het licht van de nieuwe taalkundige theorieën opnieuw te onderzoeken en vast te stellen of de studie van de Idg. laryngalen of de methodes van de Italiaanse "Neolinguistica" tot geen nieuwe belangwekkende interpretaties konden leiden. Daar dit uitvoerig werk voorlopig niet tot stand komen kon, was mijn hoog~~ge~~achte promotor, Professor VAN LOEY, het ^{ex met over} mij eens, onderhavige verhandeling te beperken tot het bestuderen van enkele aspecten van het probleem. Ze zal zal er dus eerder uitzien als de bekende werken van LIDÉN of PERSSON, welke naar aanleiding van enige belangwekkende etymologieën tal van fonetische, morfologische of semantische kwesties vrij uitvoerig uiteenzetten. Naar hun voorbeeld heb ik gepoogd verschillende punten in verband met Germaanse anlautende ⁺hw- nader te beschouwen. Vanzelfsprekend laat ik het aan de bevoegde critici over te oordelen of ik erin geslaagd ben!

.. .. .

Bij de voltooiing van dit proefschrift is het mij een aangename plicht aan allen dank te zeggen van wier onderwijs ik genoten heb.

Mijn diepe dankbaarheid wens ik allereerst te betuigen aan Professor VAN LOEY, die mij steeds met raad en daad bijgestaan heeft, en zonder wiens hartelijke aanmoedigingen zelfs dit al te onvolmaakt werk niet tot stand zou gekomen zijn.

Veel dank ben ik ook mijn te vroeg verdwenen leermeesters verschuldigd : Professor DUFLOU, Professor BECKEMHAUPT en Professor DE REUL, die mij door hun veelzijdig en bezielend onderwijs met de meest belangwekkende aspecten van de oudere Germaanse taalperioden hebben bekend gemaakt.

Zeer erkentelijk ben ik ook de Heren Professoren LEROY en COUVREUR van wien ik zo waardevolle raadgevingen omtrent mijn werk mocht ontvangen.

Mijn hartelijkste dank ^{betuig ik aan} ook de Heer Professor PISANI en mijn vriend Dr. GYSSELING, die mij uiterst nuttige inlichtingen hebben verstrekt.

En, last but not least, druk ik hier mijn erkentelijkheid uit aan mijn vriend en collega, Lic. MOREAU, om de ^{so}schatbare diensten die hij mij

met zijn grondige kennis der klassieke talen kon bewijzen.

.. .. .

De in deze verhandeling gebruikte afkortingen zijn hoofdzakelijk dezelfde als die van het Etymologisch Woordenboek der Nederlandse Taal van FRANCK, 2e druk bezorgd door VAN WIJK ('s Gravenhage 1912), xv-xvi. Op de volgende feiten dient de aandacht evenwel gevestigd :

1. Met Idg. wordt de hele pre-dialectische taalperiode van het Indogermaans bedoeld.

Wellicht had men grondvormen met ⁺aé- bv. tegenover zulke met ⁺o- als Oerindogermaans kunnen beschouwen; doch werd hiervan afgezien daar het Hettitisch dan wegens het hiermee overeenstemmend ha- wellicht een te aparte plaats in de Idg. taalfamilie zou moeten innemen. Zoals elke taal vertoonde het Idg. dialectische verschillen : het conservatisme waarop Hett. ha- : o- der andere talen wijst, is daar een voorbeeld van, vermoedelijk te verklaren door het contact van het Anatolische Idg. dialect met niet-Idg. talen rijk aan laryngalen.

Waar slechts het Idg. reflex van dialectische woorden zonder Hettitische verwantschap opgegeven werd, werd vaak de klassieke transcriptie gebruikt, tenzij de aanwezigheid van laryngalen duidelijk geattesteerd bleek.

2. ɛ = reductie-vocaal van het fundamenteel Idg. vocalisme é : ò.

ɛ = laryngaal van onbepaalde kleur.

u : w = resp. vocalische en consonantische vorm van de semi-vocaal u.

i : y = resp. vocalische en consonantische vorm van de semi-vocaal i.

De verdere lettertekens zijn de in taalkundige werken gebruikelijke transcripties.

.. .. .

I n l e i d i n g

Sedert ZUPITZA's baanbrekend werk over de Germaanse gutturalen (1896) verscheen, is er voor de studie van het belangrijk probleem van de Idg. gutturalen heel wat nieuw materiaal bijgekomen. Het kan in verband met het beperkte bestek van dit proefschrift niet in onze bedoeling liggen al de werken gewijd aan dit vraagstuk op de keper te beschouwen. Doch kunnen we het niet nalaten het voornaamste van hetgeen op dit gebied gepresteerd werd, met het oog op de in onderhavige verhandeling te bespreken problemen, even na te gaan.

De geschiedenis van de betwiste "Gutturalfrage" sedert SCHLEIERCHER hebben BERSU (1885), BECHTEL (1892) en MANSION (1904) uitvoerig uiteengezet (1), zodat we ons kunnen bepalen tot hetgeen er vanaf het begin dezer eeuw bijgekomen is.

Met de tweede uitgave van BRUGMANN's monumentale Grundriß der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen (I. Lautlehre, 1897) scheen de leer van de drie "Gutturalreihen" nu eenmaal algemeen erkend - behalve nochtans door MEILLET die sedert 1893 (M.S.L. VIII, 277 vlg.) de stelling heeft verdedigd, dat er in het Idg. slechts twee gutturaalreeksen waren, gedefinieerd door de volgende overeenstemmingen:

Lat. centum, Oier. cēt, Got. hund, Gr. ἑκατόν : Oind. ḡatām,

Av. satəm, Oksl. scto, Lit. šimtas ;

Lat. quis, Got. was, Osk. pis : Oind. kāh (cit), Oksl. krto (ḡito)⁽²⁾

Terwijl MEILLET aldus slechts BRUGMANN's palatale en labiovelare reeksen aannam, onderstelde HIRT, B.B. XXIV (1899), 218 vlg., dat de Idg. grondtaal slechts een velare en een labiovelare reeks zou bezeten hebben. De palatale reeks zou pas secundair uit de velare reeks voor palatale vocalen ontstaan zijn (= wet van HIRT) (3). Deze opvatting werd vooral door PEDERSEN, K.Z. XXXVI (1900), 292 vlg. bestreden, daar het Albanees volgens hem de drie oorspronkelijke reeksen nog onderscheidt. Ofschoon deze stelling weinig ingang vond (4), werd ze met nieuwe argumenten verdedigd door JOKL, Mélanges Pedersen (1937), 127 vlg., welke BARTOLI, Saggi di linguistica spaziale (1945), 205 vlg., in verband met een op taalgeografische argumenten⁽⁵⁾ steunende bevestiging en aanvulling van de wet van HIRT, van de hand wees.

Met het oog op het feit dat "eine Mischsprache wie das Albanische ... für einen solchen Nachweis durchaus ungeeignet" (6) is,

heeft men evenwel naar andere argumenten ten gunste van de verdeling der Idg. gutturalen in drie reeksen uitgezien :

1. Ten gunste van een onderscheid tussen palatalen en velaren in de Idg. grondtaal scheen de afwijkende behandeling van ⁺kw- en ⁺kw- in de klassieke talen te pleiten. Dit argument vatte MANSION (Les gutturales grecques (1904), 136) voor het Grieks aldus samen: "Nous avons vu k + u représentés par π simple ou double; g + u par β et δ, gh + u par φ et θ ... Les groupes dont sont sortis le double π de ἵππος, ππάματα sont probablement antérieurs à l'époque hellénique : en effet, le κ d'origine vélaire suivi de f demeure κ pur et simple (κῶϊται = pruss. quāits) comme π, φ, θ, suivis de f donnent π, φ, θ sans modification. Comment expliquer les transformations profondes de κ d'origine palatale, si semblable en tout au κ d'origine vélaire, sinon par une évolution particulière, déjà antéhellénique du groupe k+u ?"

Nieuw was deze vaststelling niet (7). Naast vergelijkingen als Gr. ποινή : Av. kaēna, Oksl. cēna (Idg. k^woinā) ; Gr. ἵππος : Oind. ācvaḥ, Lit. ašvā (Idg. eḥwos) , had WIEDEMANN, I.F. I (1891), 255 vlg. die van Gr. καπνός : Lat. vapor : Lit. kvāpas (8) als een reflex van de bijzondere ontwikkeling van Idg. ⁺kw- beschreven. Dit verwierp PERSSON, Beiträge zur indogermanischen Wortforschung (1912), 124 vlg., 522 vlg., vooral met klem van argumenten : de Griekse gevallen van delabialisatie herleidde hij tot een Idg. alternatie ⁺kw-: ⁺k- (9) en voor de Latijnse woorden met y-Anlaut bood hij nieuwe etymologieën (10), terwijl hij een reeks voorbeelden verzamelde waarin Lat. gu- blijkbaar Idg. ⁺kw- (11) weerspiegelden. Opnieuw besproken werd het probleem door REICHELT, I.F.^{XL} (1922), 40 vlg., welke vaststelde dat de Idg. labiovelaren en de verbindingen velaar + w en palataal + w voor vokalen (behalve u) in de "centum"-talen samenvielen; de Griekse κ-Anlaut schreef hij echter aan dissimilatie-verschijnselen toe en de -ππ- in ἵππος beschouwde hij als analogisch naar dial. ἴκκος (12). Daarentegen poogde WOOD, Post-consonantal W in Indo-European (1926), 29 vlg., de volgende differentiatie-règles aan de hand van oudere en nieuwe etymologieën vast te leggen :

- a. Idg. anlautende velaar + w > Oind. k- (13)
- Gr. κ- (14)
- Lat. y- (15)
- b. Idg. anlautende palataal + w > Gr. π- (16)
- Lat. c- (17)

Ofschoon de recensenten (18) op het twijfelachtig karakter van bepaalde etymologische verbanden wezen, werden noch het materiaal, noch de stellingen van WOOD opnieuw grondig onderzocht. Slechts PISANI meende de gepostuleerde ontwikkeling van Idg. anlautende velaar + w in het Latijn aan de hand van WALDE's hypothese van een fonetische overgang van de semi-vocaal in een bilabiaale spirans te kunnen bevestigen (19).

2. Uitgaande van de studiën van VON WARTEBURG over de palatalisatieverschijnselen onder Gallische invloed in het Latijn uit Gallië (20), stelde PISANI, Geolinguistica e Indoeuropeo (1940), 133 vlg., vast, dat in deze streek "le gutturali latine hanno subito un forte intacco palatale se si trovavano avanti consonante, nonché avanti a, e, i... E se si pensa che i risultati di latino co, cu, cioè co, cū ecc., sempre con k, sono, quanto alla gutturale, identici a quelli di qu avanti vocale, viene il sospetto che il gallico possedesse due soli tipi di gutturale, dei suoni k' e dei suoni q^u, e che, nell' adottare il latino, il k avanti o ed u, come pure quello avanti u,... sia stato equiparato al q^u indigeno, a che i k puri del latino, cioè in ca, ce, ci e avanti consonante, siano stati pronunziati alla stregua dei k' indigeni...". Daar nu de Idg. labiovelaren in het Gallisch gelabialiseerd waren (21), besluit PISANI dat "le nuove labiovelari galliche fossero la continuazione delle velari pure indeuropee, mentre le palatali indeuropee sono rimaste immutate" - hetgeen evenwel in het licht van de chronologie (22) en de fonetiek (23) nader te onderzoeken valt.
3. Dezelfde geleerde verdedigde onlangs in een lezing voor de Società glottologica milanese (Atti I, 1, 15) de stelling dat "l'armeenon palatalizza mai le velari indeuropee...; invece si palatalizzano le antiche labiovelari ad eccezione della media" (24)-welke stelling in een te verschijnen werk over de betrekkingen tussen het Armeens en de andere Idg. talen nader uiteengezet zal worden.

Ondanks de jongste argumenten van PISANI schijnt de hypothese van de oorspronkelijkheid van de Idg. palatalen nochtans te moeten worden prijsgegeven. De grondiger studie van de verwantschapsverhoudingen (25) tussen de Idg. talen heeft inderdaad aangetoond dat de centum-satem-isoglosse in de dialectische verdeling alleszins geen zo voornamelijk rol speelde als men haar placht toe te kennen (26). Het occlusief karakter dat BRUGMANN (27) voor de predialectische periode aan zijn Idg. palataalreeks toeschreef, werd meer en meer voor de oudere taalperioden van de verschillende dialecten aangenomen (28), het-

geen door de nieuw-ontdekte talen - het Hettitisch en het Tochaars - bevestigd werd (29). De assiblatie welke later "einzelsprachlich" plaatsvond, heeft zich niet golfsgewijs vanuit een kerngebied (Oud-Iran ? (30)) verspreid te hebben : "wenn manchmal ihre Resultate sich durch Gleichmässigkeit auszeichnen, so ist dieselbe nur als gleiche Wirkung von gleichen phonetischen Gesetzen aufzufassen" (31). Men kan zich de Idg. toestand aldus voorstellen :

velare k ontwikkelde zich "rein physiologisch" in palatale k' voor palatale vocalen (32).

Na de dialectische splitsing bleef ofwel het oclusief karakter bewaard (k' > postpalatale k) ofwel evolueerde de prepalatale k' verder tot een sibilant. Een parallel hiervoor beidt het Sardisch waar Lat. centum (Fra. cent, Ital. cènto (t)), Spa. ciento) in het N. zentu (ts), in het Z. ǵentu (tʃ), in het centraal gebied echter kentu (33) geworden is.

In het Idg. zouden er dus oorspronkelijk slechts twee reeksen gutturalen bestaan hebben : 1. velaren

2. labiovelaren (34).

Doch reeds vroeger waren pogingen aangewend om ook de labiovelaren als "ursprachlich" uit te schakelen.

In een in 1903 verschenen proefschrift - Il problema capitale delle gutturali indoeuropee o la riduzione glottogonica delle tre serie sistematiche ad una sola - trachtte RIBEZZO aan te tonen dat de labiovelaren eigenlijk velaren waren met een u "profondamente assorbito ed incorporato con essa innanzi ad altra vocale" (35). Het verschijnen van een dergelijke gereduceerde u bracht hij later in een paar artikels (R.I.G.I. VI(1922), 225 vlg., VII(1923), 41 vlg.) op vijf gevallen terug :

1. un' antichissima variazione radicale del tipo ⁺kek- : ⁺keuék- (36), d'onde eventualmente keuék-, kyék-;
2. un infisso -u- dopo la velare iniziale;
3. una base primordiale in -u, che nella formazione della parola o nella flessione sia stata tematizzata con una vocale aggiunta, ma diversa da u;
4. lo sviluppo innanzi a velare di un suono irrazionale di timbro u nei toni cupi delle liquide e nasali sonanti, il quale profondamente combinato alla gutturale e ridotto ad una complicazione labiale della sua pronunzia sia stato poi meccanicamente trasportato nei gradi alti del vocalismo di sillaba;
5. l'influsso sulla velare esterna di u in qualsiasi modo o forma esistente nell'interno della parola per assimilazione progressiva.

Het eerste geval komt eigenlijk neer op het postuleren van een Idg. ⁺ue-infix (37), waarvan de gereduceerde vorm in het ^{tweede} geval de door PERSSON beschreven alternatie ⁺kw-: ⁺k- teweegbracht. Over het ontstaan van het labialisme uit zich de schrijver aan de hand hiervan als volgt :

„A giudicare dai fatti storici, specialmente del latino dove un ide. ku, qu, diviene sostanzialmente un qu con u pronunziatamente, se anche non interamente vocalico, e del greco dove la labiale proveniente da labiovelare ricade in xu-/yu- (38) e dove da xu, yu + voc. si svolge storicamente un nuovo labialismo (39)... noi dobbiamo assumere che il labialismo sorse dove l'u di protoide. qu/gu + voc. da una pronunzia staccata, intensa o leggermente labiodentale (specialmente in que-, gue- di origine ~~origine~~ recente, cioè da geue-/geue- (het derde geval)), si ridusse ad una pronunzia fievole, bilabiale e tautofonica, o ... ad una semplice e simultanea complicazione delle labbra nell'articolazione della velare. Il fatto stesso che nel greco la labiale proveniente da labiovelare ricade facilmente in xu, yu organica è prova della sua lontana origine da qu, gu." (40).

De vierde stelling postuleert practisch het tegengestelde van hetgeen GEORGIEV, Die indogermanischen Gutturale (1932), 72 vlg., heeft willen aantonen : waar RIBEZZO (R.I.G.I. VI, 238 vlg.) uitgaat van Gr. γαεγαεῖς "ik gorgel" om de labiovelaar in βορᾶ "eten, aas", δερῆ "hals", Ovn. kverk "keel" e.a. te verklaren uit ⁺g_urg- (vgl. Lat. gurgulio "gorgel"), verklaart GEORGIEV (op.cit. 86) Gr. γαεγαεῖς "huig" en dgl. als γαε- < ⁺gr- < ⁺g^wr- met delabialisatie voor consonant (41), welke tweede hypothese - ingeval van verwantschap - in verband met de Ablautverhoudingen heus de voorkeur zou verdienen. Het vijfde punt - de assimilatie-theorie - waarvoor RIBEZZO parallelen uit de Italiaanse dialecten aanhaalt, werd vooral uitgewerkt in het reeds vermelde gelijktijdig verschenen artikel van REICHELT (I.F. XL (1922), 40 vlg.), waarin deze vaststelde dat de labiovelaren slechts secundair voor consonanten voorkomen (42) en, wegens de donkere kleur van de erop volgende liquida sonans, k beschreef als een gutturaal die "infolge der Zungenstellung eine natürliche Verwandtschaft mit u hat" (loc.cit. 64). Dientengevolge konden in de prediallectische periode labialen "so auf die u-Stellung der Gutturale einwirken daß sich der Gaumenartikulation eine Lippenartikulation zugesellte" (loc.cit. 66), bv. ⁺uek- (Oind. vācaḥ "woord") > ⁺uek^w- (Gr. (Kypr.) ῥέπος). Als comillarum kon hetzelfde

gebeuren door "Dissimilation gegen $\frac{y}{i}$ in Kontaktstellung oder gegen $\frac{i}{a}$ in Fernstellung" (loc.cit. 74), bv. $^{+}ki-$ (Oind. cinóti "hij neemt waar") $> ^{+}k^{w}i-$ (Gr. $\tau\acute{\iota}\omega$ "ik schat, eer"). Waar RIBEZZO de Δ labialisatie van de velaar in wortels met liquida aan de u-kleur van $\frac{1}{2}$ of $\frac{3}{4}$ toeschreef, denkt REICHELT (loc.cit. 76) eerder aan de analogie met wortels waar ul:ul, ur:ur, ook un:un, alterneerden (43), en in de verbinding nk erkent hij ten slotte "ein Grund zur Entstehung der Lippenrundung" (loc.cit. 79) - zonder evenwel rekening te houden met de mogelijkheid van een suffixale -w-, zoals in Gr. $\epsilon\acute{\iota}\mu\phi\alpha$ "snel, licht" : Ohd. giringo "vlug, licht" (44).

Grondig hiervan afwijkend (45) is KURYŁOWICZ' verklaring van het ontstaan der labiovelaren (Etudes indoeuropéennes I (1935), 1 vlg.) : volgens hem bezat het Idg. twee reeksen gutturalen : prepalatalen en postpalatalen; in de "centum"-talen vielen de zuivere velaren ($<$ Idg. postpalatalen) gedeeltelijk samen met de velaren + u, waardoor de fonologische categorie der labiovelaren ontstond. Dit verschijnsel bleef evenwel beperkt tot de gevallen waar een Idg. palatale vocaal op de velaar volgde; dit blijkt nl. uit de afwezigheid van de labiovelaren

- a. voor Idg. a (op.cit. 9) en niet ablautende o;
- b. voor consonanten, waar ze slechts voorkomen naarmate ze gelabialiseerd werden (op.cit. 13).

Daar wegens de Ablaut de Idg. velaar beurtelings van $\acute{e}$ en $\grave{o}$ gevolgd kon zijn, moest een alternatie $^{+}kw\acute{e} : ^{+}k\grave{o}$ ontstaan, welke evenwel aanleiding gaf tot een analogische veralgemening, waardoor het e-vocalisme soms secundair na velaren hersteld kon worden (op.cit. 17 vlg.); in sommige gevallen gelden de ke-vormen echter ontleeningen of dialectische woorden of zijn ze een reflex van de Idg. alternatie $\acute{k} : k$ (prepalataal) : k (postpalataal) (op.cit. 19 vlg.). Uit deze vaststellingen trekt KURYŁOWICZ twee gevolgen :

1. "La coïncidence de ke et de k^ue ($> q^{u}e$) et la conservation de la différence entre ko et k^uo ($> ko, q^{u}o$) dans les langues centum, nous fait entrevoir la raison phonétique du développement ke $> q^{u}e$. L'arrondissement des lèvres accompagnant l'articulation de l'occlusive ^{post}palatale, n'a été perçu comme un phénomène distinct et autonome que là où il était mis en relief par un changement subséquent de la forme des lèvres, c.-à-d. devant les voyelles palatales."
2. Het samenvallen van Idg. $\acute{k}$ en k voor consonanten en niet-palatale vocalen "n'est que le contrecoup du passage de ke, ki à q^ue, q^ui".

Op deze in menig opzicht betwistbare uiteenzetting werd door- gaans ongunstig gereageerd (46) : er werd o.m. aangetoond dat de stelling van het uitsluitend optreden van gelabialiseerde labiovelaren vóór consonanten voor het Grieks niet opging (47), en ingezien dat KURYLOWICZ' thesis er eigenlijk op neerkwam aan te tonen dat de Idg. labiovelaren (< postpalatalen met lippenronding) de labialisatie in de "satem"-talen en - voor consonant, u, o en a - in de "centum"-talen verloren (48). Het probleem der gutturalen was hiermee nog niet opgelost !

Noch de grillige hypothese van HUSS, Die sogenannten indogermanischen Labiovelaren (in Atti III. Congr. intern. Ling. (1935), 202 vlg.), die, steunend op Fins-Oegrische en Roemeense parallellen wil aantonen "daß nicht ein lautphysiologisch schwieriger Labiovelar der idg. Urlaut war, sondern ein Labial, und daß in vielen Fällen ... es sich um Umspringen der Artikulationsstelle aus dem labialen in das velare Artikulationsgebiet handeln dürfte" (loc.cit. 213) (49) - noch de algebraïsche reconstructie van SCHWARTZ, The Root and its Modifications in Primitive Indo-European (Language XXIII (1947), Suppl. I, 27 vlg.), die aprioristisch postuleert : Proto-Idg. ⁺ge₂e- > vroeg Indo-Hett. ⁺ge₂é- > ⁺g₂é- > laat Indo-Hett. ⁺k^w- (50), hebben een nieuw licht hierop geworden.

Het veiligste is dus zich voorlopig aan het standpunt van HIRT te houden. Wat betreft de natuur der labiovelaren drukt deze zich evenwel in zijn laatste werk, Die Hauptprobleme der indogermanischen Sprachwissenschaft (1939), 161 vlg., als volgt uit :

" Man würde ganz einfach kw ansetzen können, wenn nicht etwas Einsprache erhöhe. Dem lat. qu in sequitur "folgt" e₂ntspricht ai. sácatē, gr. ἐπετα, dem in equos aber ai. ásvas, gr. ἵππος. Doch ist diese Verschiedenheit unschwer zu erklären. k^w in sequitur gehört zur zweiten Silbe, und das w war wahrscheinlich stimmlos. In idg. ek'-wos dagegen liegt eine Schwundstufe zu k'ewo₂ vor, so daß die Silbengrenze zwischen k und w fällt." (51)

Of dan STURTEVANT, Indo-Hittite Laryngeals (1943), 34, terecht schrijft :

" I assume only one order of gutturals. The I.E. palatals may have developed out of the velars in pre-I.E. times; at any rate Anatolian (i.e. Hettitisch en de nauwer ermee verwante talen) evidence for the distinction is lacking. The Hitt. alternation between kw and ku (e.g. a-ku-an-zi"they drink": e-ku-zi"he drinks"; ku-en-zi"he strikes": ku-na-an-zi"they strike" (52)), when compared with the rarer I.E. alternation between k^we and ku (e.g. Ved.

cakrás, OEng. hwēol : Gr. κύκλος "wheel"...), indicates that in Proto-IH kw, gw, and ghw were three groups of phonemes, not three single phonemes. Apparently the I.H. groups kw, gw, and ghw became unitary phonemes in Proto-I.E., and analogy extended their use to the ante-consonantal position.", zal pas na een nieuw onderzoek van al het Idg. materiaal - vooral in de Anlaut - bevestigd kunnen worden.

+ +

Na dit overzicht van de voornaamste recente bijdragen tot de studie van de Idg. "Gutturalfrage" dienen een paar woorden gezegd over het in deze verhandeling aangenomen standpunt ten opzichte van de structuur van de wortel en de Idg. Ablaut.

Wat het eerste punt betreft werd als werkhypothese de theorie van BENVENISTE, Origines de la Formation des Noms en indo-européen (1935), 147 vlg., aangenomen - evenwel niet zonder enig voorbehoud. Dit geldt namelijk de volgende punten :

- a. Het onderscheid tussen "suffixe" en "élargissement" (53) is te scherp getrokken : VAN LANGENHOVE heeft (Linguistische Studiën II (1939), 40) aangetoond dat bij nominale formaties voltrap-suffixen aan een thema II in de nultrap toegevoegd kunnen worden; bovendien bestaat er tussen het -(e)p-suffix en de -p-"uitbreiding" in Idg. $^{+}k\acute{e}u-p-$: $^{+}kw-ép-$: $^{+}kw-éa,-p-$ (54) geen functioneel verschil.
- b. De stelling dat de z.g. "dissyllabische wortels" uitsluitend tot thema I = voltrap van de wortel + nultrap van het suffix
of
thema II = nultrap van de wortel + voltrap van het suffix (eventueel gereduceerd door toevoeging van "uitbreidingen") te herleiden vallen, is te absoluut. Er dient rekening gehouden met de mogelijkheid van het behoud van een reductietrap-vocalisme ⁽⁵⁵⁾ in plaats van de nultrap, zoals blijkt uit de studie van de Griekse prothese :

voor BENVENISTE (op.cit. 152) is deze "le reste d'une initiale -- antéconsonantique dans une racine suffixée à l'état II" - niet altijd echter vermits $\pi\acute{\epsilon}\pi\tau\omega$ (zonder prothese) te herleiden valt tot een thema II $^{+}p-ek^{w}- < ^{+}ap-ék^{w}-$, waarnaast een thema I $^{+}aép-k^{w}-$ in de nultrap voorkomt in het to-participium $\delta\pi(\pi)\acute{\tau}\acute{o}s$ "gebraden, gebakken" $< ^{+}apk^{w}t\acute{o}-$ (op.cit. 157 vlg.); er bestaat nochtans geen verschil tussen de formatie van $\pi\acute{\epsilon}\pi\tau\omega$ "ik kook" $< \text{Idg. } ^{+}ap-ék-t-$ en $\acute{\alpha}\mu\acute{\epsilon}\lambda\gamma\omega$ "ik melk" $< \text{Idg. } ^{+}am-él-g-$ (op.cit. 157). Op het gebrekkige van een dergelijke formulering van de theorie der prothese heeft

COUVREUR, De Hettitische H (1937), 311 vlg., gewezen, naar aanleiding van vormen als Hom. ἤερα "ik bracht (de nacht) door" - door BENVENISTE (op.cit. 156) verkeerdelijk herleid tot een Idg. thema I $^{+}a_1eu-s-$, hetgeen Gr. $^{+}a_1u-$ had moeten opleveren - en voorgesteld de prothese als een contaminatie-verschijnsel te beschouwen, het STURTEVANT (op.cit. § 371) eveneens aanneemt: "we must assume I.E. uwe- from contamination of I.H. xáu- (i.e. $^{+}a_1eu-$) and xwé- > I.E. uwe-". De stelling dat Idg. uwe- uit $^{+}a_1wé-$ moest ontstaan berust op de door HIRT (Indogermanische Grammatik II(1921), 87 vlg.) erkende overgang $^{+}w > u$; deze geldt echter de Inlaut na oclusieven en berust op niet steeds overtuigende voorbeelden (56); aan de hand van Vedische verschijnselen meent EDGERTON (Language XIX(1943), 88 n. 14) hem trouwens uitdrukkelijk te mogen verwerpen (57).

Is het dan niet geraden aan te nemen dat de laryngaal de reductie-vocaal in het Grieks zoals de voltrap-vocaal heeft gekleurd? Dat de laryngaal voor u spoorloos zou verdwenen zijn, terwijl (58) ze in de nultrap tot in de "spiritus asper" van ἔστις "haard" $<^{+}hfsstis$: Hett. hwes- "leven" (59), is onwaarschijnlijk. Anderzijds zou het ontstaan van de prothese uit $^{+}a_1 + u$ - het naast elkaar voorkomen van vormen met en zonder prothese verklaren: Gr. πέπρω zou op Idg. $^{+}ap-ék^{w}-t-$ ^{wijzen}, πρός daarentegen op Idg. $^{+}ap-k^{w}-tó-$. Het bezwaar van COUVREUR (op.cit. 313) tegen de herleiding van Gr. ἀνάγκη "dwang, nood, fatum", samen met Hett. henkan- "fate, death, pestilence" (60), Kymr. angen "dood" e.a., tot Idg. $^{+}a_1én-k-$ tegenover $^{+}an-ék-t-$ in Gr. νέκταρ "godendrank" (BENVENISTE, op.cit. 155) valt dan weg. Ook de verhouding tussen Gr. ἔρεβος "duisternis, onderwereld" en ἔρεβη "duisternis, nacht" wordt hierdoor duidelijk: Gr. ἔρεβος wijst op Idg. $^{+}a_1er-ég^{w}-$ (= Arm. erek "avond", vgl. Oind. rājah, Gct. rigis "duisternis"); ἔρεβη daarentegen op $^{+}a_1or-g^{w}-$ (= Toch. A. orkam, B. orkam(ñe) "duister") (61).

Uit deze beschouwingen over de Griekse prothese mocht blijken dat bij de behandeling van de Ablautverhoudingen in dit proefschrift het standpunt van de laryngaaltheorie ingenomen werd. Hierbij werd zoals bij BENVENISTE (op.cit. 149) en KURYLOWICZ (op.cit. 28 vlg.) uitgegaan van een systeem van drie laryngalen, ⁽⁶²⁾ waarvan de invloed op het fundamenteel Idg. vocalisme - de Ablaut é : ò - (afgezien van het Hettitisch) (63) aldus tabellarisch voorgesteld mag worden:

$a_1 + é > e$	$a_1 + ò > o$	$é + a_1 > ē$	$ò + a_1 > ō$
$a_2 + é > a$	$a_2 + ò > o$ (64)	$é + a_2 > ā$	$ò + a_2 > ō$
$a_3 + é > o$	$a_3 + ò > o$	$é + a_3 > ō$	$ò + a_3 > ō$

De reductietrap van ē, ā, ō, d.i. BRUGMANN's a, is ontstaan uit de

reductie-vocaal van e + de laryngaal (65) :

(ē₂) Lat. sēmen "zaad" : (ō₂) Got. (pret.) saisō "hij zaaide" :

(ū₂) Lat. sātus "gezaaid";

(ē₂) Gr. (Dor.) ἐγμῖ "ik zeg" : (ō₂) Gr. φωνή "stem" :

(ū₂) Gr. φῶμεν "wij zeggen";

(ē₂) Gr. ὠτόν "rug" : (ū₂) Lat. nātes "achterste"

Na een stembze tenuis aspireren de laryngalen ⁺ā₁ en ⁺ā₂ deze (66) zoals blijkt uit :

Arm. xul "doof", xōl "dwaas, zinloos" : Lat. hebes "stomp, stompzin-
nig" : Gr. κηφύς "hommel", κωφός "afgestompt" (Idg. ⁺kā₂-ebh- :
⁺keā₂-bh-) (67);

Nperz. xem "krom", Gr. χαμός·καμπύλος Hes. : Lat. hāmus "haak", Oud.
hamo "hengelhaak" (Idg. ⁺kā₂-em- : ⁺keā₂-m-) (68) -

al werd deze aspiratie in het Grieks niet steeds doorgevoerd : men
vergelijkt Oind. prthūh : Gr. πλατύς "plat, breed" (69).

+ +

Nu het in dit proefschrift ingenomen standpunt nader bepaald
werd, valt een overzicht van zijn inhoud en bouw te geven.

Het bestaat eigenlijk uit drie delen :

1. Een bondig overzicht van de spelling en klankwaarde van de
Germaanse Anlautgroep ⁺hw- in de verschillende dialecten.
2. Een studie over de vormen van het pronomen interrogativum
en zijn afleidingen.
3. De bespreking van twee Germaanse woordgroepen met hun Idg.
verwantschap.

Het eerste deel is een "status questionis" zonder meer.

Het tweede is vooral bedoeld als materiaalverzameling; het
geeft een beknopte bespreking van de interpretaties van de Germaan-
se casus-vormen en bestudeert de syntactische waarde van het Germaan-
partikel -hun : -gi(n).

Het laatste deel poogt aan de hand van de besproken theorieën
een oplossing te bieden voor verschillende problemen van de Idg.
fonetiek : aangezien het aantal vraagstukken die bij de studie
van het etymologisch materiaal opdoken, maken de aantekeningen
hier het belangrijkste gedeelte van uit. Deze leveren tevens het
bewijs van de grondige voorstudie welke een afdoend onderzoek van
de Germaanse en - in verband hiermee - Indogermaanse labiovelaren
vereist en verklaren het voorlopig en onvoltooid karakter van deze
verhandeling, die niettemin - hopen wij - tot enige belangwekkende
resultaten ^{beefleidend} waarvoor de lezer naar de slotbeschouwingen verwezen
wordt.

§ 1. SPELLING EN KLANKWAARDE VAN DE GERMAANSE
ANLAUTGROEP + h w - .

1.1. GOTISCH :

De Gotische handschriften vertonen h waar de andere Germaanse dialecten hw- (hu-) schrijven (1). Dit teken wordt thans doorgaans door de ligatuur hw- omschreven (2). Over zijn klankwaarde is men het evenwel niet eens; men kan het inderdaad beschouwen als :

- a) een gelabialiseerde h (h^w) (3);
- b) een verbinding van h + stemloze w (4);
- c) een stemloze w zoals N. Engels wh- (5).

Ten gunste van de eerste stelling pleiten de volgende argumenten :

- a) het gebruik van een enkel letterteken (6);
- b) de grafie -hw- bij het toevallig samentreffen van -h en w- in samenstellingen;
- c) het beschouwen van hw als een enkele consonant bij de reduplicatie.

Overtuigend is deze bewijsvoering alleszins niet. Allicht ligt de grens tussen de lettergrepen in pairhwakandans (Luk.II,8), ubuhwopida (Luk. XVIII,38), pairhwisan (Joh.IX,41; Kol. I,23; 1 Tim. IV,16; enz.) tussen h en w (7), terwijl hw steeds tot de volgende syllabe behoort. Het ligt echter voor de hand dat het gevoel voor de oorsprong hier de doorslag kan gegeven hebben (8). Veel bewijskracht heeft de opmerking omtrent de reduplicatie met het oog op de behandeling der s-verbindingen (st, sk) evenmin.

Het schijnt dus verkieslijk de hw als h-w te interpreteren, zoals en intonatie (9), en fonologisch onderzoek (10), en taalgeschiedenis er aanleiding toe geven. Welke in dit geval de klankwaarde van h was, valt moeilijk uit te maken⁽¹¹⁾. De stabiliteit van h- (12) in het begin van het woord maakt in elk geval de derde stelling voor WULFILA's Gotisch onwaarschijnlijk (13).

1.2. OUDNOOORS :

In de oudste Noordgermaanse runeninscripties komt Og. hw- tweemaal voor :

- a) op de steen van Noleby (ca. 600) : hwati(n) (14);
- b) op de steen van Eggjum (ca. 700) : huwAR (15);

hierbij worden de runentekens HP gebruikt. Storend is evenwel de grafie huw- : niets geeft er aanleiding toe u te beschouwen als een svarabhakti-vocaal (16); veeleer valt -uw- op te vatten als een grafie voor w, te vergelijken bij uu op het brakteaet 49 van Väsby,⁽¹⁷⁾ wu op het brakteaet 101 van Darum (18) en het herhaaldelijk voorkomen

van u in plaats van w (19).

In jongere runeninscripties treft men de grafie hu- aan (20). Deze grafie komt veelvuldig voor in de oude handschriften, naast hy- welke thans de gangbare spelling is in genormaliseerde teksten (21).

De uitspraak schijnt wel oorspronkelijk stemloze velare spirans (x) + bilabiale (w) geweest te zijn (22). Later ging de bilabiale consonantische u dialectisch over tot de labiodentale spirans y (ʃ) (23), terwijl de h gewestelijk ofwel tot een geblazen strottenhoofd-spirans verzwakte en verdween (24), ofwel tot een occlusief overging (25).

Op te merken valt nog dat -w- reeds gemeen-Oudnoors voor labiale vocalen wegvalt (26).

1.3. OUDFRIES :

hw- is in het Oudfries de gebruikelijke spelling, maar vormen zonder en met h wisselen met elkaar af (27). h- is dus vermoedelijk een strottenhoofd-spirans (28).

1.4. OUDENGELS :

Ook in het Oudengels is hw- de gebruikelijke spelling. Voor w wordt hierbij doorgaans het runenteken ƿ (wynn) gebruikt (29), hetwelk in de oudste handschriften evenwel haast niet voorkomt; daar treft men gewoonlijk de grafie hu(u)- aan (30).

Wat de klankwaarde van hw- betreft, schijnt het wel vast te staan dat in het Oudengels w de heden nog geldende uitspraak vertoonde (31), maar omtrent de h- heerst geen overeenstemming: sommigen beschouwen ze als een strottenhoofd-spirans (32), anderen als een velare spirans (33). Ten gunste van de eerste stelling pleit het sporadisch ontbreken van de anlautende h-, reeds in de oudere handschriften, ⁽³⁴⁾ de uitspraak (xw-) moet daarentegen aangenomen worden voor het Northumbrisch, waar de spelling chu- (Durham Book) voorkomt (35).

1.5. OUDSAKSISCH :

Waar de moderne genormaliseerde uitgaven hw- vertonen, schrijven de Oudsaksische handschriften geregeld hu- (36). Dat de h- hierin vroeg tot een zwakke blaasklank verzwakt, zo niet volkomen verdwenen was, toont haar veelvuldige weglating duidelijk aan (37).

1.6. OUDNEDERLANDS :

Og. hw- komt driemaal voor, met de spelling hu(u)- :

- a. in de persoonsnaam Hunedelradus (a^o 819) (38);
 b. in de plaatsnamen Huolingaham (a^o 844-864) (39);
Huilpa (1e helft IXe e.) (40).

Dat de h- in de Anlaut reeds aan 't wankelen was, blijkt uit de vorm VUolingaham (a^o 877) (41). Vermoedelijk was de uitspraak van hw- dus een stemloze w-klank (42).

1.7. UDHOOGDUITS :

In de oudste Oudhoogduitse handschriften is hu(u)- eveneens de meest gangbare spelling, maar reeds in de IXe eeuw valt h- weg. Zo sprak bv. de dichter van het Hildebrandslied de h- nog uit, (43) de latere copist echter niet meer (44).

Dialectisch beschouwd mag de toestand als volgt geschetst worden

(1.71) a. FRANKISCH (45) : 1. Rijnfrankisch :

Isidor-vertaling (hs. einde VIIIe e.) huu-
 maar Ludwigslied (881) uu-.

2. Zuid-Rijnfrankisch :

Katechismus van Weißenburg (hs. IXe e.)
huu- (46), maar OTFRID (ca. 860/870) uu-.

3. Oostfrankisch :

Fragment uit de Lex Salica (hs. IXe e.)
huu- (47), maar Tatian (ca. 830) uu- (48).

(1.72) b. ALEMANNISCH : huu- geregeld slechts nog in de Vocabularius Sancti Galli (hs. VIIIe e.); gedeeltelijk bewaard in de Benedictinerregel (begin IXe e.); sporadisch in de glossen voorkomend (49).

(1.73) c. BEIERS : (50) huu- bewaard in de Monsee-fragmenten (51) (hs. begin IXe e.) en het Hrabanische glossarium (hs. IXe e.); af en toe voorkomend in het Parijs handschrift van de Abrogans (ca. 810), naast gebruikelijker uu- (52). Daarentegen vertonen de Casseler glossen en de Exhortatio (53) (hs. IXe e.) geregeld uu-. De dichter van de Muspilli (hs. 2e helft IXe e.) sprak de h- stellig niet meer uit (54).

.. .. .

§ 2. HET PRONOMEN INTERROGATIVUM EN ZIJN AFLEIDINGEN.

2.1. OVERZICHT VAN DE "BELEGTE" VORMEN VAN HET VRAGEND ZELFSTANDIG VOORNAAMWOORD.

2.111. Nominatief mannelijk enkelvoud:

Got. has

Own. (Eggjum) huwaR

Ozw. (Rök) huaR, (Glemminge) hua (1)

Oe. hwā

Ofri. hwā

Os. hwē (2)

Ohd. (h)wēr (3)

De Goto-noordische vormen (Got. has, Ozw. hvar) mogen vergeleken worden met Oind. kāh, Lit. kās, Opr. kas. Ze wijzen op een Og. vorm ⁺hwaz waarvan de -z in onbeklemtoonde positie verloren ging. Dit gebeurde bij het gebruik als indefinitum; werd ⁺hwa later opnieuw beklemtoond, dan werd de a secundair verlengd; vandaar Ozw. hvā, Oe., Ofri. hwā (4).

Ohd. hwēr valt moeilijker te verklaren: men kan uitgaan van een Idg. vorm ⁺k^wes die elders evenwel in de nom.ev.mann. niet voorkomt; de W.Germ. -r ware dan in beklemtoond gebruik als interrogativum uit Og. -z ontstaan, welke in onbeklemtoond gebruik als indefinitum wegvallen moest; vandaar, opnieuw beklemtoond en secundair verlengd, Os. hwē (5). Het dunkt mij echter verkieslijk het e-vocalisme als secundair te beschouwen (6) - analogisch naar de casus obliqui, zoals in Ohd. ēr: Got. is, naar de genitief enkelvoud īs (cf. Oind. asyā) (7) - en de vorm te vergelijken met Lat. quis, Gr. τίς, Hett. kwiš.

2.112. Nominatief onzijdig enkelvoud:

Got. ha

Own. hvat, Onoorw. zelden hvā (8)

Ozw. hvat, zelden hvā (9)

Oe. (Kent) hwet, (andere dialecten) hwæt (10)

Ofri. hwet

Os. hwat

Ohd. (h)waz

De Germaanse vormen kunnen rechtstraeks vergelken worden met Ved. kād, Av. kat, Lat. quod, Osk. púd.

Het verlies van de -t in het Gotisch en in bepaalde N.Germ. dialecten (met secundaire verlenging) is te wijten aan de accent-

verhoudingen bij het gebruik als indefinitum (11).

2.113. Nominatief vrouwelijk enkelvoud :

Slechts in het Gotisch komt een vrouwelijke vorm (12)

hwō voor. Hij mag met Oind. kā, Lit. kà, Lat.(indefin.) qua vergeleken worden (13), maar kan ook secundair op het model van sō ontstaan zijn (14).

2.121. Accusatief mannelijk enkelvoud :

Got. hwana

Ozw. hvan (15)

Oe. hwone (16)

Ofri. hwane, hwene

Os. hwena (hwene)

Ohd. (h)wūnan, wūn(en) (17)

Met het oog op Got. hwana (acc.mann.ev. van hwazuh "~~ieder~~") blijkt Got. hwana eigenlijk een met een partikel -ō- (18) verlengd Germ. reflex van Oind. kām te zijn. Dit geldt vermoedelijk ook voor Ozw. hvan en Ofri. hwane, terwijl Oe. hwone op dezelfde wijze in onbeklemtoonde positie schijnt ontstaan te zijn. Os. hwena vertoont een afwijkend stamvocalisme dat aan analogische beïnvloeding door de genitief enkelvoud hwēs toegeschreven worden mag (19). Deze verklaring gaat evenwel voor Ofri. hwene niet op, zodat men wellicht best het e-vocalisme, evenals in Ohd. wūn (hwūnan is op het model van inan gevormd) (20), als oorspronkelijk beschouwd ~~worden~~ mag (21).

2.122. Accusatief onzijdig enkelvoud = 2.112.

2.123. Accusatief vrouwelijk enkelvoud :

Got. hwō

Te vergelijken met Lat. quam, Osk.(relat.) pa(a)m, Oind. kām.

2.131. Genitief mannelijk enkelvoud :

Got. hwis

Ozw. hves(s) (22)

Oe. hvas, hwæs

Os. hwæs

Ofri. hwammes, -is, hwams

Os. hwæs

Ohd. (h)wēs

De Germ. vormen vertonen deels e-vocalisme zoals Oksl. ḗe-so, Gr.(Hom.) τέο, Att. τοῦ (= τίος), deels o-vocalisme zoals in het Gr. bijwoord ποῦ "waar?" < ⁺πó-σο.

Het Ofri. berust vermoedelijk op een "Neubildung".

2.132. Genitief onzijdig enkelvoud = 2.131.

2.141. Datief mannelijk enkelvoud :

Got. hramma

Own. hveim

Ozw. hvēm, Ode. ook hwam, hwoem

Oe. hwāem (hwām)

Ofri. hwām

Os. hwem(u)

Ohd. (h)wōmu, -o

Er schijnen in de Germ. vormen drie verschillende Idg. vormen voort te leven :

a. Got. hramma, Ode. hwam, hwoem wijzen op een grondvorm ⁺hwazmē, met -mm- < Og. ⁺-zm- < Idg. ⁺-sm- (vgl. Oind.(dat.ev.) kāsmāi) en de instrumentalis-uitgang ē (vgl. Got. hrammēh) (23)

b. Os. hwemu (Heliand M, na vs. 1486) (24), hwem, Ohd. (h)wōmu (dial. verzwakt -o) worden gewoonlijk verklaard uit een bij (a) ablautende vorm ⁺hwōzmō, met vereenvoudiging van -mm- tot -m- in proclitische positie (25).

Ohd. (h)wōmo gaat evenwel gedeeltelijk terug op een Idg. ablatief op ⁺-ōd (26). De enkele -m- kan bovendien ook oud zijn, blijkens de Balto-Slavische vormen : Lit.(instr.ev.) kuomī, Oksl.(dat.ev.) čemu en dergelijke (27).

c. Own. hveim, Ozw. hvēm, Oe. hwāem (28) schijnen rechtstreeks terug te brengen op een instrumentalis ⁺hwaimi, ablautend bij Oksl.(instr.ev.) čim (29).

2.142. Datief onzijdig enkelvoud :

Vertoont dezelfde vormen als de datief mannelijk enkelvoud (30), behalve in het N. Germ. waar gewoonlijk hvi voorkomt. Deze vorm is identisch met de Os., Oe. instrumentalis enkelvoud hwī, welke op een Idg. locatief enkelvoud schijnt te berusten (vgl. Gr. πῶι, ablautend ποῖ "waarheen ?") (31).

2.143. Datief vrouwelijk enkelvoud :

Got. hizai

Blijkbaar gevormd op het model van bizai (32).

2.15. Instrumentalis (onzijdig) enkelvoud :

Got. hē

Oe. hwī, hwī

Os. hwī

Ohd. hwīu, wīu / hiu

Got. hwē is naar vorm en gebruik ⁽³³⁾ een oorspronkelijke Idg. instrumentalis, welke ook voortleeft in de Own. adverbiale bijvorm hwē van de datief onzijdig enkelvoud, meestal als vragend partikel ("hoe?") gebruikt (34), alsmede in enkele Gr. bijwoorden, nl. Gort. ὅ-πῃ "waar", Lak. πῇ-ποῦ "ooit" (35).

Over Oe., Os. hwī, vgl. 2.142. Oe. hwȳ werd nog niet op bevredigende wijze verklaard (36).

Ohd. hwiu komt uitsluitend na voorzetsels voor, bv. Isidor bi hwiu (37). Tegenover uiiu in de andere dialecten (bv. Muspilli 62 : mit uiiu puaze; NOTKER : an uiiu, fone uiiu), vertoont het Frankisch van OTFRID en Tatian opvallend meestal hiu (38), in verband met zi samengetrokken tot ziu (39). De oorzaak van dit occasioneel verlies van w blijft duister (40).

In het Os. komt hwiu sporadisch voor (41). Deze vorm wordt gewoonlijk beschouwd als ontstaan op het model van Os. thiu, Ohd. diu, ⁽⁴²⁾ dat blijkbaar een Idg. instrumentalis op ō (43) van de pronominale stam *tuo- (44) is.

2.16. Bijvoordelijk gebruikte geijkte naamvals vormen :

2.161. Germ. *hwō, oorspronkelijke instrumentalis, ablautend bij Got. hwē, te vergelijken met Av. kā, Lit. kuō "waarmee", Gr. πῶ-ποῦ "ooit", κῶ, Ion. κῶ "waar?", Lat. quō "waarheen?" (45) en duidelijk geattesteerd door :

Os. hwō "hoe"

Ohd. (Tatian) quo. quomodo, quam.

De spelling van het Os. is vrij dubbelzinnig : Heliand C schrijft steeds huo, terwijl M 17 maal huuo tegenover 46 maal huo vertoont (46); in de Essener glosse bij Luk. XXII, 61 komt huo voor, in de psalmprediking 49 yuo (47). Daar Heliand M doorgaans ō bewaart, moet huo aldaar vermoedelijk hwō gelezen worden, met de gebruikelijke grafie hu- voor hw- (48); daar ō integendeel overwegend gediftonggeerd tot uo in Heliand C (49) optreedt, blijkt het verkieslijk aldaar verlies van w voor uo < ō aan te nemen (50). Dit geldt ook voor de Essener glosse (51). De vorm yuo is daarentegen moeilijker te interpreteren, daar de psalmprediking haast altijd uo (52) vertoont, terwijl de spelling yu- voor w- in de Anlaut schijnt te overwegen (53). Met het oog op Mnd. wō ⁽⁵⁴⁾ zou men wō mogen lezen, doch kan men hier best te doen hebben met een loutere grafie, zoals Tatian 88,13 (tweemaal) uuo in plaats van 't gewoonlijke yuo (55).

Dialectische wegval van postconsonantische w voor geronde vocaal vertonen ook Owfri. hō en Onfr. huo (56), benevens mis-

schien de sporadische On. dat.onz.ev.-vormen :

Oijsl. hōvetna "wien dan ook"

Ozw. hōl(i)kin "hoedanig" (57)

Van dezelfde Germ. instrum. ⁺hwō worden vaak de talrijke dialectische hū-vormen afgeleid :

Onoorw. hū (slechts in de uitdrukking hū ok hā "hoe en wat") (58)

Ozw. hūl(i)kin "hoedanig", hūsu "hoe" (59)

Oe. hū "hoe" (60)

Ofri. hū "hoe" (61)

Os. hū (62)

Deze verklaring gaat voor de On. vormen best op daar gemeen-Noors $\bar{o} > u$ in de proclitische Auslaut, welke u in beklemtoonde positie secundair grekt wordt (63).

In het Anglo-Fries schijnt aan het einde van monosyllaben $\bar{o}$ tot $\bar{u}$ verengd (64). Het valt echter uit te maken of w vóór of na deze overgang verloren ging. Gewoonlijk wordt de fonetische ontwikkeling aldus geschetst : Og. ⁺hwō > ⁺hwū > hū (65). Met het oog op Ofri. hō is het evenwel mogelijk in dit dialect zoals in het On. (66), het verlies van w chronologisch voor de overgang $\bar{o} > \bar{u}$ te plaatsen, wat door Nwfri. hōast, Sylterfri. host "hoest" en On. hōsti tegenover Oe. hwōsta bevestigd wordt. Daar het Os. de overgang $\bar{o} > \bar{u}$ niet kent, kan hū er bezwaarlijk uit ⁺hwō afgeleid worden (67) : het valt dus vermoedelijk als een Friese indringeling (68) te beschouwen.

Het is evenwel mogelijk in deze vormen een Germ. reflex te herkennen van het Idg. bijwoord geattesteerd door Ved. kū, Gāṭhav. kū (69) "waar" en vooral onder uitgebreide vorm bekend, nl. met het adverbiaal suffix ⁺-dhe- in Oind. kūha "waar", Gāṭhav. kudā, Oksl. kude, misschien ook in Osk. puf, Lat. ubi (uitgang naar de locatief op -i (70)), waar, in verband met Hett. ku-wa-pi "waar, wanneer", een ⁺-bh-suffix echter waarschijnlijker blijkt (71).

- 2.162. Ohd. hwē, geattesteerd onder de vormen hwe (Lex Sal.) (72), huue (M.) (73), hue (R.) (74), uue (Pa.) (75), (Exhortatio A) (76), (Beiers gebed) (77), vertoont Germ. $\bar{e}_2$ zoals blijkt uit de diftongische vormen uuea (78), uuiā (79) en uuiē (80), en wordt daarom vaak verbonden met de Got. instrum. hwē (81). Het kan evenwel ook beschouwd worden als een bijvorm van hwēo < ⁺hwaiw- (vgl. Got. hwaiwa "hoe") (82), maar dan blijven de aangehaalde diftongische vormen onverklaard (83).

Weliswaar is hwēō in veel ruimere mate geattesteerd, niet zelden naast hwē (84), aanvankelijk onder de vorm (h)uueo (85), vanaf de IXe e., uuo (86), waaruit verder uue. In het Os. komt hweo (Heliand M 4652) éénmaal voor (87).

Over de etymologie van Got. hwaiwa, Ohd. hwēo is men het niet eens. Drie stellingen verdienen vooral de aandacht:

- a. Germaans ⁺hwaiwa = Gr. ποῖος "qualis" < Idg. ⁺k^wo-oīwo- "van welke aard", gevormd als Oind. duréva- "boosaardig", Olat. festiuos "feestelijk" (> "aardig, lief"), waarvan het tweede lid, ablautend -eiwo- in Lit. pereivà, pėreivis "landloper", zelfstandig bewaard in Oind. évah "gang, manier van doen, zeden", Ohd. ēwa "wet, huwelijk", tot de wortel ⁺ei- "ire" behoort (88).
- b. Germaans ⁺hwaiwa is ontstaan uit ⁺hwai-, vermoedelijk oorspronkelijk een locatief zoals Gr. ποῖ "waarheen?"; vgl. Lit. kai-p "hoe?", Opr. kai (kāigi) "id." (89) + ⁺-wa = het Idg. partikel ⁺wē "of" (vgl. Oind., Av., Operz. vā, Toch. B. wat "of"), enclitisch gebruikt, inz. met de betekenis "zoals" in Oind. i-va, Gr. ῥ(f)έ; Lat. ceu (90).
- c. Germaans ⁺hwihwē, dubbele instrumentalis zoals Got. swaswe "evenals", verkort tot ⁺hwihwa, waaruit Got. ⁺hwaiha > hwaiwa, terwijl Ohd. (h)weo tot Germ. ⁺hwihwō herleid mag worden (91).

Ofschoon de eerste semantisch wellicht beter opgaat - Got. hwaiwa en Ohd. hwēo worden als vragend en onbepaald partikel gebruikt, resp. met de betekenis "hoe?" en "op de een of andere manier" (92) - valt de verbinding met Gr. ποῖος te betwijfelen, daar dit woord eerder uit ⁺k^woyvon schijnt ontstaan te zijn (93).

Het minst overtuigt de derde stelling, daar ze een onvoldoende verklaarde verkorting (94) van de instrumentalis ⁺hwī en een elders niet voorkomende overgang van h tot w (95) - na de "breking" van ī tot ai ! - onderstelt.

2.163. Welke naamvalsform in

Got. hwan "wanneer? hoe (bijwoord van graad)" (96)

Os. hwan "wanneer" (97)

Oe. hwon - adverbiaal na voorzetsels: for-hwon "waarom"; tō-hwon "waartoe" (98)

- wellicht ook ablautend Own. hvē "hoe?", indien uit ⁺hwen (99) - schuilt, valt moeilijk uit te maken. Blijkens Oind. kēna (100), Av. kana "door wie" schijnt wel een instrumentalis op -na bestaan te hebben (101). Aan een locatief (102) kan wegens Oier. can, Mkymr. pan (103) "waar vandaan" gedacht worden, welke adverbia evenwel nauwer aansluiten bij Ohd. hwanān "waar vandaan" (104), terwijl

Oier. quin "wanneer?", Mymr., Korn., Moret. pan (temporaal en causaal voegwoord) "wanneer, daar", die semantisch beter bij de Germaanse woorden passen, tot een grondvorm met auslautende palatale vocaal (105) moeten herleid worden. Men kan ten slotte nog denken aan een accusatief onzijdig enkelvoud, te vergelijken met Olat. quom "wanneer, zo dikwijls als" (> Lat. cum), Osk. pūn, Umbr. ponne (met -de uitgebreid), Opr. kan, Lit. dial. ką "als", Av. kam "zoals", Osl. kogda, kęgda "wanneer" (106). Het is derhalve allicht verkieslijk in -n niets anders dan een adverbiaal suffix te herkennen (107).

Dezelfde stam verschijnt uitgebreid in :

- a. Ohd. (h)wanne, (h)wenne "quando, aliquando" (108)
 Os. hwanna "eens" (109)
 Ofri. hwanne "wanneer", hwenne "als, totdat" (110)
 Oe. hwanne, hwonne, hwænne "wanneer, eens" (111)
 b. (met Idg. ⁺-dhē) (112) Ohd. (h)wanta, -da "(interr.) quare, (conj.)
 quia, quod, quoniam, num" (113)
 Os. hwand(a) "daar, vermits" (114)
 Ofri. hwande, hwant, hwende "want, omdat" (115)

- 2.164. Os. (Heliand M 1528) komt de vorm haua "hoe" voor, welke in het Mnd. wa "hoe" voortleeft (116). Indien deze vorm oud is, valt hij misschien te beschouwen als een adverbiale accusatief onzijdig enkelvoud, met verlies van de auslautende -t in onbeklemdtoonde positie (117), te vergelijken met Lat. quod (relat.) "in welk opzicht, waarom; (conj.) dat, omdat" (118), Lit. kad "wanneer, dat, opdat, als" (119), Ved. kād gebruikt als vragend partikel (Skrt. kaccit "nonne, num") (120) en inz. Got. hwa, Ohd. (h)was in de betekenis "waarom" (121).

2.17 . Sporadische meervoudsvormen :

Komen voor : a. Nominatief mannelijk

Ozw. hvē (122)

Ohd. (Tatian 59,3) uue. qui

b. Datief mannelijk

Onoorw. hvoim(r) (123)

Ozw. hvēm (124)

Ohd. (Tatian 93,2) fon uuen. a quibus.

c. Accusatief mannelijk

Got. hvanzuh (Mark. VI,7; Luk. X,1)

Deze vormen kunnen best verklaard worden als "Neubildungen" op het

model van de overeenstemmende naamvalsvormen van het correlatief aarwijzend voornaamwoord. Dit geldt vooral de geïsoleerde Ohd. vormen die men best vergelijken kan resp. met Ohd. (Tatian) nom. mann. mv. thie, dat. mann. mv. then (125). De N.Germ. datieïsvormen wijzen op een Germ. ⁺hwai-miz, parallel bij ⁺pai-miz (126) in Got. þaim, Ogotn. en Run. þaim, Ozw. þēm, Own. þeim, Oe. þēm, welke vormen met de Oksl. instr. mv. těmi (127) overeenstemmen. Ze kunnen evenwel oud zijn (128), ofschoon het vergelijkingsmateriaal ontbreekt (129). Daarentegen kunnen Ozw. hvē en Got. ⁺hwans rechtstreeks met Olat. quoi (> Lat. quī), Opr. quai, quoi enerzijds, Lat. quōs < ⁺quons, Opr. kans anderzijds, vergeleken worden.

.. ..

2.2. AFLEIDINGEN VAN DE STAM VAN HET VRAGEND ZELFSTANDIG VOORNAAM /-WOORD.

2.21. Zelfstandige interrogativa :

2.211. Got. hwapar "wie van beide(n) ?"

Own. hvārr, in oude gedichten nog hvaðarr (1)

Ozw. hvēr

Oe. hwæðer, hwæder (2)

Ofri. hwed(d)er, hoder, hor (3)

Oe. hwedar

Onfr. (adv.) wether. numquid

Ohd. (h)wëdar (4)

Germ. ⁺hwe-/hwa- + ⁺-par (5), waarin men - blijkens de beperking van de keus tot twee voorwerpen (6) - het Idg. comparatiefsuffix ⁺-tero- (7) pleegt te herkennen.

Parallel treft men in de verwante talen aan :

Oind. katarāḥ, Av. katārō, Gr. πότερος, Ion. κότερος, Osk. pūte-rei-pid (loc.ev.) "in utroque", Umbr. (adv.) podruh-pei "utroque", Lit. katrās "welke, wie van beide(n)?", Oksl. kotery, Kotory "wie?" (8).

2.212. Got. hwarjis "welke"

Own. hverr, Onoorw. hvoerr (9)

Ozw. hvar, hvaer, Ode. hwar, hwoer, Ogotn. huer (10)

Schijnt samengesteld uit het plaatsadverbium ⁺hwar (waarover 2.24) en een suffix ⁺-jis (11) dat met het Idg. pronomen ⁺yo-s (Oind. yah, Av. yō, Gr. ὅς) (12) samenhoort.

Een treffend parallel (13) hiervoor vindt men in het Baltisch waar Lit. kuřs (Olit. kuris), gen. kurjō; Lett. kufš "welke" (14) op dezelfde wijze van Lit. kuř, Lett. kur "waar(heen)?" (15) af-

geleid worden.

2.22. Bijvoeglijke interrogativa :

2.221. Got. hwileiks, Luk. I, 29 hwileiks (16) "hoedanig"

Own. hwilīkr, hwelīkr (17)

Ozw. hwil(i)kin (18), hōl(i)kin, hūl(i)kin

Ode. hwilīkoer (19)

Oe. hwelo, hwilo, laat-Ws. hwylc, Merc. North. hwælc "welke, wat voor" (20), naast hūlic "wat voor"

Ofri. hwelik, hwe(l)k, hu(l)k, hok "welke" (21)

Os. hwilīk "welke, wat voor één" (22)

Ohd. (h)welih, (h)weolih, wielih, wuolih (23)

- alle gevormd met het Germaans suffix ⁺-līk- (24), maar op verschillende stamvormen welke tabellarisch aldus voorgesteld kunnen worden

Germ. ⁺hwi- (reine pronominale stam van het Idg. interrogativum ^kh₁i-s, voorkomend in Hett. hwiš, Gr. τίς, Thess. αίς, Lat. quis, Osk. pis) (25)

Got. hwileiks, Oe. hwilo, hwylc, Os. hwilīk

Germ. ⁺hwī- (dat.-instr. onz. ev., waarover 2.142)

Own. hwilīkr, Ode. hwilīkoer, Ozw. hwil(i)kin

Germ. ⁺hwa- (reine pronominale stam, met ^{het} in het Germaans gebruikelijke ⁺e/o-vocalisme)

Oe. hwelo, hwælc, Ofri. hwelik; Os. (Ps. pred.) -welik, Ohd. (h)welih

Germ. ⁺hwē₂- (instr. onz. ev., waarover 2.15)

Got. hwēleiks, Own. hwēlīkr, Ohd. wielih

Germ. ⁺hwō- (adverbiale instrumentalis, waarover 2.161)

Ozw. hōl(i)kin, hūl(i)kin, Ohd. (Tatian) wuolih

Germ. ⁺hweiw- (vgl. 2.162)

Ohd. hweolih

Germ. ⁺hū- (vgl. 2.161)

Oe. hūlic, Ofri. hulk (26)

Spatiaal beschouwd geven deze vormen de indruk dat het Germaans oorspronkelijk slechts ⁺hwilīk- heeft moeten kennen. Hierop geïnoveerd werd Noordgermaans ⁺hwilīk- door verlenging van de i van ⁺hwi- (27) naar analogie van de als datief onzijdig enkelvoud gebruikte instrumentalis ⁺hwī. Het woord betekende inderdaad "hoedanig, van welke soort" (28) en werd geïnterpreteerd als hwī līkr (of D. "wem gelijk?" en correlatief On. (adv.) því līkt "dusdanig" (29)). Dit bevestigt nog de analogische vorming van Own. hwēlīkr naar het gebruikelijk partikel hwē "hoe?" (30).

Ook de vervanging van ⁺hwi- door het gebruikelijker ⁺hwa- mag als innovatie gelden. Deze is inderdaad niet overal doorgedrongen.

het Os. kent ⁺hwālik slechts in de psalmprediking (31), terwijl de Heliand en de andere bronnen (32) uitsluitend de i-vorm vertoⁿen, welke nog in Mnd. wilk (33) voortleeft. Ook op Nederfrankisch-Ripuarisch gebied was deze vorm gangbaar blijkens Onfr. so uulic (34) Mnl. wile (35) en (gedeeltelijk) Mhd. wilch (36). Eveneens kent het Zuiden van het Os. taalgebied de i-vorm (nl. in de oudste Kentse oorkonden), waarvan het gebruik in het Ws. overheersend schijnt geweest te zijn (37).

De sporadisch voorkomende bijvorm ⁺hwēlik kan moeilijk als een relict gelden; veeleer is ze "Neubildung" op ~~hāi~~^{hē} uitsluitend in dezelfde dialecten geattesteerde instrumentalis ⁺hwē, inz. in het Ohd. - met de betekenis "qualis", daar deze bij het als gewoon vragend bijvoeglijk voornaamwoord gebruikelijke welīh vervaagd was (38) - benevens andere geïsoleerde vormen zoals hwēolih (naar hwēo "hoe") en (Tatian) wuolih (naar wuo "hoe"). Op dezelfde wijze ontstond Os. hūlic en - indien ^{hi}ermee gelijk - Ofri. hulk.

2.222. Got. hrelauda (39) (2 Kor. VII, 11) "hoe groot"

- blijkbaar een bahuvrīhi-samenstelling bestaande uit de instrumentalis onzijdig enkelvoud hwe en het éénmaal belegte (40) substantief ⁺laudi (vr.) "gestalte" (41) (vgl. Mhd. lōt "beschaffen"), waarvoor het Ofri. hūlēde "hoedanig, hoe groot" (42) een parallel biedt.

2.23. Indefinita :

2.231. Got. hazuh "ieder" < has + partikel -uh (43)

- niet buiten het Gotisch "belegt".

- naar de vorming ⁽⁴⁴⁾te vergelijken met Oind. kācan, Av. čišca "wie ook", Arm ok "iemand", Lat. quisque "ieder", Hett. kuiški "quisquam" (45).

2.232. Got. hashun in de verbinding ni hashun (46) "niemand"

Own. hvergi "wie ook" (47)

afgeleid van het vragend pronomen met het enclitisch partikel Got. -hun : Own. -gi (48), welke beide vormen onderling vermoedelijk in de verhouding van een grammat. fische wisseling met Ablaut (49) staan.

Buiten het Germaans vindt Got. ni hashun een treffend parallel in Ved. nā kāc-cana "niet wie het ook zij". Het Oind. partikel -cana - te verbinden met Avestisch -čīnā (50) - wordt inderdaad, met veralgemenende betekenis, na vragende voornaamwoorden welke als indefinita fungeren, Oind. doorgaans, Av. steeds, in negatieve zinnen gebruikt (51).

Over zijn oorsprong heerst evenwel geen eenstemmigheid : in ca- herkent men algemeen de stam, met voltrappig e-vocalisme, van het vragend pronomen ; -na identificeren sommigen met de negatie ne(52) anderen zien er daarentegen een instrumentalissuffix (53) in. Zijn verhouding tot de Germaanse vormen mag fonetisch best onder de bewoordingen van WALDE (54) geschetst worden :

"der Eintritt der Red.-St. (in Got. -hun) stünde in Zs. mit der von der tonlosen Spirans h-geforderten Betonung des vorhergehenden Wortes, während -gin = caná zunächst hinter nicht haupttonigem (ursprgl. negiertem) Indefinitum seinen Platz hatte".

Nader onderzocht dient nu de functie en betekenis van het partikel in het Germaans :

1. Got. -hun :

Behalve in ni hrashun verschijnt Got. -hun nog in de pronominale en adverbiale uitdrukkingen :

ni ainshun "niemand"

ni mannahun "niemand"

ni hranhun "nooit"

ni(h) hreilōhun "geen uur lang" (Gal. II,5)

alsmede in het bijwoord pishun . μάλιστα.

Het valt dadelijk op dat alle Got. woorden met gesuffigeerde -hun - behalve pishun - steeds in negatieve zinnen (55) voorkomen. Doorgaans (56) zijn ze voorafgegaan van de ontkenning ni, die evenwel soms op haar normale plaats (57) voor het werkwoord staat (58). Dat -hun hierbij oorspronkelijk een veralgemeend partikel zou zijn, mag in verband met de volgende feiten in twijfel gebracht worden :

a. ni(h) hreilōhun. οὐδέ πρὸς ὥραν(59);

b. het gebruik van de bijwoordelijke accusatief aiw in verband met ni anhun (Joh. VII,46; VIII,33) (60), te vergelijken met Joh. X, 29 : jah ni aiw ainshun mag frawīwan þo... καὶ οὐδεὶς δύναται ἄρπάξαι αὐτά... (61);

c. de uitgesproken limitatieve betekenis van pishun "inzonderheid" (62)

d. de volstrekte overeenstemming tussen ni manna en ni mannahun (63)

e. het gebruik van het indefinitum met ni ainshun in 1. Thess. (63)

IV,12 : ni ainshun hris. μηδενός(64).

De feitelijke betekenis van het partikel kan trouwens best in het Gotisch vrijwat verduisterd zijn. Mogelijk was het suffix oorspronkelijk ontkenkend ? Ten gunste hiervan zou zijn haast uitsluitend gebruik in negatieve zinnen pleiten - waarbij het voorkomen van ni als "qualitatieve ontkenning" (65) op te vatten ware; hierop zou dan nog zijn occasionele plaatsing voor het werkwoord

wijzen! De dubbele negatie was trouwens in het Gotisch geen zeldzaam verschijnsel (66) : men vergelijkte bv. Joh. V, 22 (aangehaald in Skeireins V, 11-12) nih þan atta ni stojþ ein(n)ohun. οὐδὲ γὰρ ὁ πατήρ ἠρίκει οὐδένα. De stelling kan evenwel slechts door vergelijking met de toestand in de verwante talen bevestigd worden.

2. Het partikel -gin buiten het On.:

Slechts sporadisch voorkomend als suffix bij het bijwoord van plaats ⁺hwār, nl. in Oe. elles hwergin (Beow. 2590) "elders"; ā-hwōergen (Boöth.met.XXX.10) "uspiam" (67), Os. (Hel., Gen.) hwergin (M 1689 hwargin) "ergens" (68); Ohd. (OTFRID) wergin "ergens" (69) en Onfr. wergin in de verbinding nie wergin. non...usquequaque (70). Opvallend is bij deze vormen :

- a. het overwegend gebruik in negatieve zinnen (71), inz. Os. ni...hwergin (versterkend) "alleszins niet, in geen geval" (72)
- b. het gebruik van het veralgemenend bijwoord Oe. ā "ooit" : Ohd. io (vgl. Got. aiw) voor het woord.

3. On. -gi(n) :

Slechts in een beperkt aantal woorden gemeen-On. "belegt":

- a. Oijsl. engi "wie het ook zij; niemand" (onz. ekki "niets")
Onoorw. œinginn, inginn (onz. œkki, ikki) "geen" (73)
Ozw. sægin, ingin "niemand" (onz. særkte, inkte, inte(t), naast ikke "niets")
Ode. œngi(n) "niemand" (onz. œkki "niets")
gevormd als Got. einshun (74).
- b. Own. hvārgi (onz. hvār(t)ki) "hetzij wie van beide(n), geen van beide(n)"
met het afgeleide bijv. naamw. hvārginliar (75) "neuter"
Ozw. hvārgin "geen van beide(n)"
Ode. hwārghi (onz. hwartki, hwoerki) (76)
afgeleid van het onder 2.211 besproken vragend voornaamwoord On. hvārr, Ozw. hvār.
- c. Own. hvargi "waar ook", hvergi "waar ook, nergens, in geen geval";
Ozw. hvarghi(n), Ogutn. huergi "nergens, alleszins niet", overeenstemmend met Oe., Os. hwergin, Ohd. wergin.
- d. Van het pronomen hvergi is slechts de oorspronkelijke onzijdige vorm Own. hvatki (77) "wat het ook zij" in het Ogutn. voegwoord huatki "noch..." bewaard, waarnaast Ozw. hvaske "noch..." (= Oijsl. gen.ev. hvesskes ?).
- e. Own. eigi, Onoorw. œighi "niet"
Ozw. eghi, eigh, igh, Ogutn. ai, Ode. œi, ey (78)

waarvan het eerste bestanddeel de bijvorm met infortis (79) van het bijwoord Own.ey, Ozw.ē, Onoorw. oey, py (80) "altijd" is.

f. Own. aldrigi "nooit"

Ozw. aldrigh, Ogutn. aldri (81)

gevormd op de datief enkelvoud van het zelfst. naamw. aldr (m.) "ouderdom, levenstijd, (lange) periode" (82).

In de Oudwestnoorse poëzie daarentegen rijk vertegenwoordigd:

a. aan Got. (ni) mannahun beantwoordt Own. mangi "niemand";

b. naast Own. ekki vætta "volstrekt niets" (= Ozw. ækki vætta, cf. Nnoorw. inkje vetta) verschijnt vætki, jonger vætki, vekki (83), afgeleid van het zelfst. naamw. vætr "wezen, ding" (84).

c. van geijkte causvormen van substantiva en pronomina afgeleid zijn de adverbia :

ævagi (Hāvamāl 21,5; Hymiskviða 33,7) "nooit", gevormd op de bijwoordelijk gebruikte gen.mv. van ævi (vr.-īn-stam) "tijdruimte";

þeygi "doch niet, alleszins niet" < ⁺pau-gi, eigenlijk meervoud van þatki, als voegwoord ("als niet, niet eens") gebruikte afleiding van de nom.-acc. onz. ev. van het demonstrativum, waarvan de datiefsvorm in het bij comparatieven gebruikelijk bijwoord þvīgit "niet (in enig opzicht)" steekt.

hvīgi "hoe ook", dat. ev. van hvatki.

d. ook enkele adverbia komen met -gi uitgebreid voor :

hvēgi "hoe ook"

hvertki "waarheen ook"

nærgi "wanneer ooit"

svāgi "niet op deze wijze"

þāgi "toen niet" (85)

vermoedelijk ook vilgi "hoeveel ook, volstrekt niet" < vel "wel" + -gi ? (86).

e. in geïsoleerde gevallen wordt het aan allerlei woordsoorten aangehangen, nl. :

aan zelfstandige naamwoorden :

halftki "de helft niet" (Heilagra manna sögur I, 228.20) (87);

hornigi "(noch) een hoorn (met drank)" (Hāvamāl 139,2)

at mōlungi "niet bij de maaltijd" (Hāvamāl 67,3)

nīdjargi "(noch) de verwanten" (Atlakviða 9,1)

skjaldagi "de skalden niet" (SNORRI's Hattatal 54) (88)

ulfigi "de wolf niet" (Lokasenna 39,4)

þorfigi "zonder reden of grond" (Helgakviða Hjörvarðessonar 39,8) (89)

aan bijvoeglijke naamwoorden :

sjölfgi "zelf niet" (Lokasenna 29,6)

þorfgi "niet nodig" (Sigurðakviða en skamma 35,8);

aan een werkwoord :

hlýðigi (Hamdismāl 21,6; althans indien de tekst van Cod. Reg. 9

þvíat þat heita, at hlýðigi myni te lezen valt alsof
er stond : ... hlýða myni-t) (90);

aan een zelfstandig voornaamwoord : hitki (Hávamāl 22,4) "dat niet"

Bij een onderzoek naar het syntactisch gebruik dezer vormen valt dadelijk op dat in een overwegend aantal gevallen -gi op zich zelf negatief is en dat de ontkenning hierbij vaak op de hele zin draagt (91). Soms dient -gi als disjunctief partikel en is met nē correlatief in de betekenis "noch...noch..." (92). Waar ze met een andere negatie gebruikt worden, worden de -gi-afleidingen geregeld met positieve betekenis onbepaald gebruikt (93). Verder wijst nog het verdringen van het ontkenkend partikel -t door eigi op het uitgesproken negatief karakter van dit suffix (94).

Afwijkend hiervan schijnt -gi evenwel in bepaalde gevallen een veralgemeende positieve betekenis te vertonen. Deze blijkt echter - op een paar uitzonderingen na (95) - beperkt tot het relatief gebruik van -gi-afleidingen van oorspronkelijke adverbia en indefinita, welke dan trouwens steeds door de veralgemenende partikels er (es) of sem (96) begeleid optreden.

Dat deze betekenis onoorspronkelijk is blijkt m.i. uit de volgende feiten :

a. slechts hvatki es, hvēgi es en hvargi es komen in de Edda voor, alle drie éénmaal in het Atlmāl (resp. 20,6; 36,4; 107,8); in de Skaldenstrofen komt bovendien nog nærgi es voor. De andere wendingen zijn in de oudere poëzie niet "belegt" (97).

b. er bestaat volstrekt geen verschil tussen

hverr er : hvergi er (pron.) "wie ook"

hvat er : hvatki er "wat ook"

hvar er : hvargi er "waar ook"

hvert er : hvertki er "waarheen ook"

nærer : nærgi er "wanneer ook" (98)

- wat vrijwel verregaande verduistering van de eigenlijke betekenis van het suffix onderstelt.

Uit dit gebruik aanleiding nemen tot het beschouwen van -gi als een veralgemenend partikel, dat door het syntactisch gebruik een negatieve betekenis zou verkregen hebben (99), dunkt mij des te meer ongerechtvaardigd daar in dit geval het geregeld gebruik

van er (en) of sem wel overbodig zou wesen. Veeleer is n.l. de oorspronkelijke ontkennende betekenis van -gi verzwakt in het syntactisch verband, nl. bij dubbele negatie, waar de afleiding slechts de positieve onbepaalde betekenis van het simplex bewaarde; men vergelijk bv. *Hymnabrida* 4,1-4 : Hē pat mōttu mārīr tīvar ... of gets hvergī, "niet vermochten de doorluchtige goden dat (nl. een brouketel) ergens te verkrijgen".

Een verder bezwaar tegen het ontstaan van de negatieve betekenis uit verbindingsen als +ne-einn-gi > engi (100) is dat men in dit geval +nengi verwachten zou, blijkens +ne wait ek hvarīr (101) nekkvarr, jonger nōkkorr "hetzij wie". Blijkens neinn (102) blijkt het mij trouwens uitgesloten.

Een gevolg hiervan is dat Own. hvergī, wegens zijn positieve betekenis, jong moet zijn, waaruit te besluiten valt dat de overeenkomst met Got. (ni) hvaahan secundair ontstaan is.

Anderzijds blijkt de stelling dat het suffix oorspronkelijk ontkennend was ook voor de andere Germaanse talen best op te gaan: men mag aldaar aannemen dat de negatieve betekenis danig verflaauwd was - welk proces de geïsoleerdheid der vormen, inz. in de Westelijke dialecten, stellig bevorderen moest - zodat de behoefte ontstond ze door het gebruikelijk ontkennend partikel nader te preciseren (103). Ten gevolge van ⁶⁹hetzelfde verzwakking van het negatief begrip ontwikkelde zich verder hiernaast een limitatief - wellicht oorspronkelijk adversatief (104) - bijwoord in Got. pis-hun (105).

Staat het vast dat Germaans -hun : -gi(n) een negatief partikel is, dan valt het etymologisch met Oind. -canā slechts te verbinden indien het 2e bestanddeel hiervan de Idg. ontkenning ne is (106). Dat het eerste element in het Germaans eveneens de ablautende stam van het Idg. interrogativum vertoont, blijkt slechts uit de sporen van labialisatie in het On. suffix, nl. het voorkomen van vormen met u-Umlaut in de flectie van engi (107). Dat er een contaminatie met het versterkend partikel *hāi (Oind. kār-hi "wanneer?", Gr. ἤ - χί "waar", Serb., Bulg. -zi na persoonlijke voornaamwoorden, enz. (108)) zou plaatsgevonden hebben, blijft alleszins onbewezen.

2.24. Adverbia :

Over het bijwoord van tijd Got. hvan, Os. hwan "wanneer", vgl. 2.163

Als bijwoorden van plaats zijn de volgende vormen getestesteed :

2.241. Got. hvar "waar?"

Own. hvar. Ozw. hvar "waar"

Oe. hwar "waar(heden)" (109)

Ohd. (h)wara "waarheen" (110)

waarbij ablaudent (Germana ⁺hwēr) :

Oe. hwār (Ws.), hwēr (Kent, Angl.) (111) "waar"

Ofri. hwēr (112) "waar"

Ohd. (h)wār (113) "waar"

gevormd met de Idg. locatieve forams -r (114) op de voltrap van de stam zoals Oind. kār-hi "wanneer?" of op de geseekte trap (115) zoals - met o-vocalisme - Lat. cūr < Olat. quōr (116). Op een afwijkende stamvorm wijzen Lit. kuĩ, Lett. kūr "waar?", Alb. kur "als, wanneer" (117).

2.242. Got. hwadre (Joh. VII, 35) "waarheen?"

Oe. hwider "waarheen", jonger hwæder (118)

van de voltrap van de stam afgeleid met het Idg. beklentoond bijwoordelijk suffix ⁺trē (vgl. Oind. -trā) (119), waarnaast ablaudent - met het accent op de stamsyllabe en een ablatief-casusuitgang (120) - ⁺-trōd in Got. hwapro "van waar?".

2.243. Got. hwap - Joh. XIII, 36 hwad (121) - "waarheen?"

Indien Gr. -τε > -σε (122), te vergelijken met Gr. πόσε "waarheen?" (123)

Vermoedelijk hiermee verwant is Hett. kwat(t)s(n) "waarheen, waar-toe" (124).

Of hetzelfde dentaalsuffix in Ohd. (h)warot, Oe. hwarod "waarheen" steekt, mag betwijfeld worden (125). De uitgang -ot schijnt inderdaad het Germana reflex te zijn van het partikel ⁺uta (of ⁺utā, blijkens Germ. ⁺o ?) "belegt" in het Oind. (uta "ook, zelfs") en het Gr. (ἔυτε "evenals") (126). Daarentegen kan Own. hvaðan best een uitgebreide vorm van de stam ⁺hwap vertonen. (127)

2.244. Own. hvert, hvert, Ozw. hvert "waarheen"

bevat vermoedelijk de gesuffigeerde prepositie at (128).

2.25. Het Oudengels partikel -hwægu, -hwigu, -hwagu :

De streng-We. teksten vertonen geregeld -hwægu, -hwigu, waarnaast in teksten met dialectische inslag -hwægu, -o, -a en -hwign, -hwigo, -u (129) voorkomen. De oudste Oe. teksten vertonen :

Westsaksisch (Martyrology Fragm.) hwaeshwegu (130);

Mercisch (Sp. Erf. 1095) (huuanan-, huonon-) huoega, (Corp. 2155)

(huonan-) hnegu "undecunq̃u".

In de latere Anglische teksten worden de volgende vormen aangetroffen (131) :

R¹ -hwugu

R² -hwak(n)u, -o (132); -hweoŋne, -hwoŋu

L -huoegu, -o, -e (133); -huoŋu, -o, -e

Dit bont materiaal (134) valt moeilijk tot een bepaalde grondvorm te herleiden. Ook blijft dit buiten het Os. niet voorkomende veralgemenend suffix etymologisch duister. Misschien is het uit *hso wegō (135) ontstaan?

.. .. .

§ 3. GERMAANSE ETYMOLOGIEËN3.11. Germaans ⁺hwap- :

geattesteerd door Got. hwabjan "schuimen", hwapo (vr.) "schuim"⁽¹⁾,
 Oe. hwoderian "to roar, be tempestuous"⁽²⁾,
 On. hwadha "schuim" (3),
 Oijel. hwednir "hommel" (4),
 Mnd. wad(d)ike "hul, wei" (5),
 misschien ook nog Ondl. Hwedel(radus), persoonsnaam (6),
 wordt doorgaans verbonden met Oind. kvāthati "hij kookt,
 ziet", kvāthvati "hij doet koken", kvāthh (n.) "(af)koking"
 (7). Als verdam verwanten worden vaak ook Lat. cāseus "kaas"
 en Oksl. kvaz "fermentum" (waarbij abluentend Oksl. kysēlk
 "zuur" en Lett. kāsat "borrelen, zieden") opgegeven (8).

Deze etymologie onderstelt een Idg. wortel ⁺kwāt(h)-, vermoedelijk met de grondbetekenis "schuimen", toepasselijk op kokende of gistende vloeistoffen (9). De Latijnse en Balto-Slavische woorden hebben dan -s- < ⁺ts- (10). De verbinding kvaz : cāseus (11) op zichzelf gaat evenwel niet zonder moeilijkheden op : men verwacht inderdaad in het Latijn gu- of y- (12) en de c- blijft, ondanks talrijke pogingen, onbevredigend verklaard (13). Daar ze ook semantisch niet onbetwistbaar blijkt (14), mag ze misschien best opgegeven worden : voor Lat. cāseus bestaan dan trouwens verschillende aannemelijke verklaringen (15), terzijl Oksl. kvaz "zuurdegen, zurige drank" wellicht beter met het werkwoord kysnōti "zuur, nat worden" tot ⁺kūps- bij Oksl. kypēti "zieden, overlopen" herleid mag worden (16).

Wat Oind. kvāthati betreft dunkt me daarentegen geen der andere voorgestelde etymologieën ⁽¹⁷⁾ verkieselijk boven de verbinding met Got. hwabō. In dit geval mogen beide woordgroepen (18) herleid worden tot een Idg. verbaal thema ⁺kw-eth- (19), waarnaast ⁺kw-ep- (Lit. kvepiū "ik geur") met het thema-vormend suffix ⁺-ep- : -p- (vgl. ⁺keu-p- in Oind. cōpati "hij beweegt zich"; reductietrap ⁺kup- in Oind. kūpyati "hij wordt toornig, bruiet op"), met een variante ⁺kw-eb- (20) in Germaans ⁺hwap-.

3.12. Germaans ⁺hwap- :

geattesteerd door Got. afhwapjan "verstikken, uitblussen",
afhwappan "id.", (part. praes.) unhwap-
nanda "onblusbaar" (21)

On. hwap (n.) "dropsical flesh" ? (22)

Mhd. verwepfen "kamen, verschalen(van wijn)",
 waarmee men ook n.l. Mnl. wepach, wepach "flauw van smaak, on-
 smakelijk" (23) verbinden mag.

Als hiermee verwant beschouwd worden gewoonlijk : (24)

Gr. καπνός "rook, damp",

Lat. vapor "damp, uitwaseming, inz. warme damp",

Lit. kvāpas "reuk, geur",

hetgeen veronderstelt dat Idg. ⁺kw- voor de reductie-vocaal u in
 het Baltisch bewaard blijft, terwijl in het Grieks de labialis (25)
 en in het Latijn de gutturalis (26) verloren zouden gaan. Dit
 blijkt wel in bepaalde gevallen voor het Grieks aannemelijk, naar
 mag wat het Latijn betreft als ontkend gelden (27). Dientenge-
 volge is het wellicht geraden Lat. vapor - samen met Umbr. vanutu
 (indien = "ture") - uit te schakelen. Best mogelijk schijnt het
 daarentegen Russ. копъ "rook", копотъ "roet" met Lit. kvāpas te
 verbinden (28). Twijfelsachtiger is de verwantschap van Oind. kapib
 met deze woorden, daar de in dit geval te onderstellen delabia-
 lisatie van ⁺kw- voor Idg. o (30) slechts op dit voorbeeld berust.
 Ten onrechte Arm. k'ami "wind" (31), Alb. kek "wierook" (32) en
 Toch. B kappi "silver" (33) met de hier besproken groep in ver-
 band gebracht; onzeker is eveneens het behoren van Kymr. peuo (34)
 "hijgen, blazen" hiertoe.

Onderzoekt men de besproken woorden nader in verband met de
 Ablautverhoudingen, dan stelt men vast dat deze met hun nadere
 verwanten aldus gegroepeerd dienen te worden :

⁺kūu-p- : Oind. cōpati "hij beweegt zich, roert zich"

⁺kūu-p- (23) : Oind. kōpah (m.) "drift, toorn" (36)

⁺kw-ēp- : Lit. kvēpiū, kvēpti "geuren" (37)

⁺kup-(a)-y- : Lat. cupio "ik wens, begeer, verlang" (38)

Oind. kūpyati "hij braist op, wordt boos"

⁺kw-ē₂-p- : Lit. kvēpiū, kvēpti "ademen" (39)

⁺kw-ō₂-p- : Toech. kvapiti "zich haasten" (40)

⁺kw-ū₂-p- : Lit. kvapas, Gr. καπνός, Russ. копъ

(⁺ku₂-p-) wellicht in Lit. kūpu, kūpti "ziedend overlopen"

Lett. kūpu, kūpt "roken, dampen, stuiven"

Oksl. kypēti . περιρρεῖν (42) (41)

Al deze vormen vallen best te herleiden tot een Idg. wortel
⁺ken-, waarvan de betekenis vermoedelijk "opborrelen" (van ziedend
 water) geweest zal zijn (43). Bovendien de besproken thema's II

⁺kw-ath-, ⁺kw-ep- (⁺kw-ē₂-p-), ⁺kw-sb-, komt nog ⁺kw-ei- voor in :

3.13. Germaans ⁺hwei- :geattesteerd Oe. hwæð. serum, liquor casei (44)Vfri. waey "hui" (45)Mnd. wei "wei, hui van de melk" (46)Mnl. wey(e) "id." (47)naast ablautende vormen ⁺hwōj- (48) in Mnl. hoey "hui, wei" (49)Mnd. heie, hoie "id." (50)en ⁺hwei- in Mnl. hoey "hui, wei" (51)3.2. Germaans ⁺hwæt- :geattesteerd door de adjectiefstam ⁺hwata- "scherp" inOn. hvatr "scherp (van 'n zwaard", snel, moedig" (52)Oe. hwæt "snel, levendig, opgewekt, stout, moedig" (53)Os. hwat- (in samenstellingen) "scherp, stout" (54)Ohd. (h)waz "scherp, heftig"waarop het denominatief werkwoord ⁺hwat-jan gevormd werd; vgl.Got. ⁺ga hwatjan "aanzetten, verlokken" (55)On. hvætja "scherpen, aansporen, moed inblazen" (56)Oe. hwettan "wetten, scherpen, aansporen, aanmoedigen" (57)Mnd., Mnl. wetten "scherpen" (58)Ohd. hwaz(z)an, wazzan "scherpen, wetten" (59).Een afleiding met het Idg. -to- suffix (60), met de overgangIdg. ⁺-tt- > Germ. ⁺-ss-, leeft voort in Germ. ⁺hwassa- :Got. hwassaba (Tit. I, 13). ἀποτόμης "streng", hwassei (vr.)(Rom. XI, 22). ἀποτομία "strengheid" (61)Own. hwass "scherp, snijdend, doordringend (van ⁿblik), moedig, hard, hevig (van ⁿslag), hoog (van 'n geluid)" (62)Ode., Ozw. hwass(s) "scherp, spits" (63)Oe. hwass "scherp" (64)Os. ⁺hwass "schery" (65)Ohd. (h)was "scherp", (h)wassī, (h)wassida "scherpte" (66)Op een Idg. Ablaut ē : ō wijzen de volgende Germaanse woorden :(ō) Got. hwota "bedreiging", (ga) hwotjan "bedreigen" (67)Own. hōt (onz. mv.) "bedreigingen", hōta, hōta "bedreigen" (68)Onoorw. hōta "drijven, stoten, steken" (69)Ozw. hōt "bedreiging", hōta "doorboren"(ē) Own. hwāta "steken, stoten" (70).Os. forhwātan "vervloeken" (71)Onfr. farwāten "vervloeken" (72)Ohd. farwāzan "vervloeken" (73).Al deze woorden kunnen best tot een Idg. thema II ⁺kw-es-d-

met de betekenis "scherp" (74) herleid worden. Tot een hiermee alternerend Idg. thema I ⁺keu-d- kan Oind. cōdati, cōdhyati "hij spoort aan, dringt aan" herleid worden (75). De nultrop hiervan komt wellicht voor in Gr. κῦδάζω "ik beschimp, scheld uit" (76), benevens de genasaleerde vorm κῦνδαλος "houten pin" (77). Op Idg. ⁺kw-ed- (78) wijst daarentegen Lat. triquetrus "driehoekig" (79), waarbij ablautend vermoedelijk ⁺kw-ōd- in Lat. cossus "houtworm" (80). Verdere nannemelijke verwanten vallen niet op te geven (81).

Aandacht verdient echter de stelling van HIRT die de besproken groep (Indogermanische Grammatik II(1921), 143) met Lat. acūtus "scherp" aarzelend verbindt. Semantisch is dit best mogelijk (82), maar formeel dient het verband nader aangetoond:

Lat. acūtus is eigenlijk een -to-participium bij acuō "ik scherp" dat herleid mag worden tot een Idg. grondvorm ⁺q₂ék-w- (83). Nemen we aan dat ⁺q₂ voor de gutturaal wegvalt (84), dan verhoudt zich deze vorm als een thema I tot Idg. ⁺(q₂)k-eu-, waarvan de dx ⁺k naar de wet van HIRT gepalataliseerd werd (85). Gereduceerd komt dit thema dan voor in nominale vormen als Oind. qūlā "spies", qūka- "beard(van 'n aar), angel(van 'n insect)" (86), benevens - met bewaar de Idg. velaar - Oind. kūpṭhā "uitstekend uiteinde, snavel, spits" (87). Van het gereduceerd thema II ⁺(q₂)kw- werden dan de Idg. grondvormen: ⁺kw-ō₂-d- (Germaanse woorden)

⁺kw-ōd- (Lat. triquetrus) afgeleid, terwijl Oind. cōdati (38) erop "neugebildet" werd.

.. .. .

S l o t b e s c h o u w i n g e n . =====

Willen we de uitkomsten van dit onderzoek samenvatten, dan den moeten we allereerst aanstippen dat het voorbarig ware er een algemeen besluit omtrent de Idg. labiovelaren en hun behandeling in het Germaans uit te willen trekken.

Het bestudeerde materiaal laat evenwel toe op enkele afzonderlijke resultaten te wijzen :

1. In het eerste hoofdstuk werd gepoogd de dialectische uitspraak van Og.⁺hw- bij het begin van de schriftelijke overlevering vast te stellen. Spatiaal beschouwd mag de toestand in de IXe eeuw aldus geschetst worden :

Oe.(Northumbr.) xw		N.Germ. xw	
Oe. hw	Ofri. hw	Os. (h)w	
	Ondl. (h)w	Ohd.(h)w	

2. In het tweede hoofdstuk werd hoofdzakelijk materiaal verzameld en kritisch besproken om tot grondslag te dienen van een nadere studie van het Germaans pronomen interrogativum en zijn afleidingen van Idg. standpunt.

Hierbij werd er vooral naar gestreefd de verhoudingen tussen de dialectische vormen te verduidelijken. In dit verband werd gewezen op de mogelijkheid de Germaanse grondvorm ⁺hwiljk als primair te beschouwen (p. 22 vlg.) en Ndl. welk er toe te herleiden (p.^{N.} 30 vlg.). Anderzijds werd uitvoerig aangetoond dat het Germaans enclitisch partikel -hun : -gin oorspronkelijk niet veralgemenend, maar negatief moest zijn (p. 23-28).

3. In het derde hoofdstuk werd aan de hand van de bestudeerde Germaanse woordgroepen in de aantekeningen uiteengeset dat :
  - a. PERSSON's stelling van een Anlautalternatie ⁺kw- : ⁺k- om bepaalde Griekse labiaallose vormen te verklaren niet voldoende gestaafd blijkt; veeleer kan gedacht worden aan delabialisatie voor oorspronkelijk palatale reductie-vocaal (aantek. 25, p.N. 44-52),

- b. de stelling van een klankwettige overgang van Idg. ⁺kw- tot Lat. y- op geen overtuigend etymologisch materiaal berust (aantek. 26 & 27, p.N. 52-68); veeleer mag met PERSSON bevestigd worden dat Idg. kw- in het Latijn gu- op levert (aantek. 78, p. N. 127-152).
- c. WOOD's stelling van een delabialisatie van Idg. ⁺kw- voor ⁺o in het Oind. als onbewezen gelden mag (aantek. 29 & 30, p. N. 71-85).
- d. Arm. k' in enkele gevallen tot Idg. ⁺kw- herleid mag worden; parallel hiermee kan Arm. g- < Idg. w- berusten op een abalgische uitbreiding van een klankwettige overgang Arm. g- < Idg. ⁺kw- (aantek. 31, p.N. 85-111).
- e. π- als Grieks reflex van Idg. ⁺kw- door WOOD's materiaal alleszins niet waarschijnlijk wordt gemaakt (aantek. 79, p.N. 153-156).

Op het gebied van de laryngaaltheorie werd de in de Inleiding (p. 9) geboden interpretatie van de prothese in verschillende voorbeelden geverifieerd (vgl. p. N. 68, 88, 91, 94, 96, 106, 107, 109, 110, 111, 166 e.a.). Anderzijds werd aangetoond dat :

- a. ⁺kw₁ in het Grieks, in tegenstelling met ⁺kw₂, de voorafgaande Idg. ⁺k niet aspireert (p.N. 112 n.1).
- b. ⁺kw₁, ⁺kw₂ in bepaalde gevallen Idg. ī, ū schijnen opgeleverd te hebben (p.N. 62 n.1, 134 n.1, 137 n.1).

Bovendien werd een vrij uitgebreid etymologisch materiaal opnieuw onderzocht, waarbij de verhoudingen tussen de verschillende Idg. dialectische vormen nader bepaald werden. In verband hiermee verwijzen we de lezer naar de b e k n o p t e index bij § 3.

Hoe beperkt dan ook, het onderzoek heeft op verschillende problemen aldus een nieuw licht geworpen. Of hierbij steeds het best gerechtvaardigd standpunt ingenomen werd :

a d h u c   s u b   j u d i c e   l i s   e s t !

